

สิ้นโลก เหลือธรรม

โดย
พระนิโรธรังสี คัมภีร์ปัญญาจารย์
(เทศก์ เทศรังสี)
วัดหินหมากเป้ง อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย



“

โลก คือ จิตของคนเรา มาหลอกหลวงจิต
ให้หลงในสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นจริงเป็นจัง
แต่แล้วสิ่งเหล่านั้นเป็นแต่เพียงมายาเท่านั้น
เกิดมาแล้วก็สลาย แตกดับไปเป็นธรรมดาของมัน

”



ล้นโลก เหลือธรรม

โดย

พระนิโรธรังสี คัมภีร์ปัญญาจารย์

(เทศก์ เทศรังสี)



พระพุทธเจ้า ได้อุบัติเกิดขึ้นมาในโลก เป็นศาสดาเอกด้วยการตรัสรู้ชอบเอง ไม่มีใครเป็นครูอาจารย์สอน แล้วก็นำเอาธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั้น มาสอนแก่มนุษย์ทั้งปวง ด้วยธรรมที่สอนนั้น สอนมีเหตุมีผล มีใช้ไม่มีเหตุมีผล เป็นของอัศจรรย์ สมควรที่ผู้ฟังทั้งหลายตรีกตรองแล้วจะเข้าใจได้ แลไม่ได้บังคับให้ผู้ใดมานับถือ แต่เมื่อผู้ฟังทั้งหลายมาฟังตรีกตรองตามเหตุผลแล้ว เห็นดี เห็นชอบ มีเหตุมีผล แล้วเลื่อมใสศรัทธา จึงเข้ามานับถือด้วยตนเอง ซึ่งผิดจากศาสนาอื่นแลลัทธิอื่น บางลัทธิ บางศาสนาอื่น ซึ่งเขาห้ามไม่ให้วิจารณ์ศาสนาของเขา ส่วนพุทธศาสนา ทำให้วิจารณ์ได้เต็มที่เลย วิจารณ์เห็นเหตุ เห็นผล แน่ชัดด้วยตนเองแล้ว จึงนับถือด้วยความเป็นอิสระ แลเมื่อยอมรับนับถือแล้ว ความคิดความเห็น และการปฏิบัติ ก็จะเป็นไปในแนวเดียวกันทั้งหมด โดยที่มีได้บังคับ หรือนัดแนะกันไว้ก่อนเลย หากแต่เป็นไปตามเหตุผล ดังนี้คือ

ขั้นที่ ๑ เชื้อกรรม เชื้อผลของกรรม “กมฺมสฺสกา กมฺมทายาทา กมฺมโยนี กมฺมพหฺนฺธู กมฺมปฏฺฐิสฺสธนา ยํ กมฺมํ ภวิสฺสหนฺติ กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา ตสฺส ทายาทา ภวิสฺสหนฺติ” ทั้ง ๖ อย่างนี้ เชื้อมัน แน่วแน่อุอยู่ในใจของตนทุก ๆ คน ตลอดชีวิต

กมฺมสฺสกา คนเราเกิดขึ้นมา พอรู้ภาวะเดียงสาแล้ว ก็ตั้งหน้าตั้งตากระทำแต่กรรมเรื่อยไป ไม่ด้วยกาย ก็ด้วยวาจา หรือด้วยใจ จะอยู่หนึ่งเฉยไม่ได้ เรียกว่า **กมฺมสฺสกา ๑**

การกระทำทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีผลทั้งนั้น ไม่มีที่ชั่ว ไม่เป็นบาปก็เป็นบุญ จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ฉะนั้น กาย วาจา แลใจ เกิดมาได้กระทำกรรมนั้น ๆ ไว้ ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น ๆ สืบไป เรียกว่า **กมฺมทายาทา ๑**

ผลของกรรมดีย่อมนำเอากาย วาจา แลจิตอันนี้ ให้ไปเกิดเป็นสุขในโลกนี้ แลโลกหน้า ผลของกรรมชั่ว ย่อมนำเอากาย วาจา แลจิตอันนี้ ให้ไปเกิดเป็นทุกข์ในโลกนี้ แลโลกหน้า เรียกว่า **กมฺมโยนี ๑**

กรรมที่กาย วาจา แลใจ ได้กระทำไว้ในภพก่อน บันดาลให้ในภพที่ตนเกิดแล้วให้เป็นไปต่าง ๆ นานา เรียกว่า **กมฺมพหฺนฺธู ๑**

คนเราเกิดมาเพราะกรรม ดังที่อธิบายมาแล้ว แล้วจะอยู่หนึ่งเฉยไม่ได้ ต้องมีการกระทำทั้งนั้น ไม่ทำดี ก็ทำชั่ว เพื่อการเลี้ยงชีพของตน เราต้องอาศัยกรรมนั้น ๆ เป็นเครื่องอยู่อาศัย ฉะนั้น กรรมนั้น จึงเรียกว่า **กมฺมปฏฺฐิสฺสธนา ๑**

ฉะนั้น บุคคลเกิดมา จึงควรตัดล้นใจของตนเองว่า เราจะทำกรรมดีหรือกรรมชั่ว กรรมดีแล

กรรมชั่วนั้น ไม่ใช่เป็นของคนอื่น เป็นของเราเอง กรรมนี้เท่านั้นจะจำแนกแจกมนุษย์แลสัตว์ให้เป็นต่าง ๆ นานาได้ นอกจากกรรมแล้ว ใคร แลสิ่งใดในโลกนี้ จะมาจำแนกไม่ได้เลย จึงเรียกว่า **กฤษฎาณา ปาปกัมมา ตสฺส ทายาทา ภวิสฺสนฺติ ๑**

ทั้ง ๖ อย่างนี้ ย่อมเชื่อแนบแน่นอยู่ในใจของผู้นับถือพระพุทธศาสนา จนตลอดชีวิต

มนุษย์คนเราเกิดมาเพราะกรรมยังไม่สิ้นสุด กรรมเก่าที่นำมาเกิดนั้นแหละ พาให้กระทำกรรมใหม่อีก กรรมใหม่นั้นแหละ เป็นเหตุให้นำไปเกิดชาติหน้า เป็นกรรมเก่าอีก อธิบายว่า กรรมใหม่ในชาตินี้ เป็นเหตุให้นำไปเกิด เป็นกรรมในชาติหน้าต่อไป

อนึ่ง กรรมทั้งหมดเกิดจาก กาย วาจา แลใจ สายเดียวกันทั้งสิ้น จึงได้ชื่อว่า กรรมเป็นเผ่าพันธุ์ของกรรมด้วยกันแลกัน จึงเรียกว่า **กมฺมพณฺธุ**

ผู้เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม ดังที่อธิบายมาแล้ว ได้ชื่อว่านับถือพระพุทธศาสนา หรือเข้าถึงพระไตรสรณาคมน์เป็นขั้นแรก

ขั้นที่ ๒ จะต้องมศีล ๕ ประจําอยู่ในตัวเป็นนิจ ศีล ๕ นี้ เมื่อเชื่อกรรม เชื่อผลของกรรมแล้ว รักษาขงยชนิดเดียว เพราะศีล ๕ พระพุทธเจ้าพระองค์ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว เมื่องดเว้นจากการทำความชั่วแล้ว ก็เป็นอันว่ารักษาศีลเท่านั้นเอง บาปกรรม ความชั่วทั้งหมดที่คนเราหรือสัตว์ทั้งหลายที่กระทำกันอยู่ในโลก ท่านประมวลไว้รวมกันอยู่ มี ๕ ข้อเท่านั้นเอง ใครจะทำอะไร หรือที่ไหนก็มารวมลง ๕ ข้อนี้ทั้งนั้น

จิต เป็นตัวการของสิ่งทั้งปวงหมด ท่านจึงให้สำรวมจิต

- จิตคิดงดเว้นที่จะฆ่าสัตว์ตัวเป็นให้ตาย ๑
- จิตคิดงดเว้นที่จะลักขโมยของเขาก่อนเจ้าของหวงแหนมาเป็นกรรมสิทธิ์ของตน ๑
- จิตคิดงดเว้นที่จะไม่ล่วงละเมิดผิดลูกเมียของคนอื่น ๑
- จิตคิดงดเว้นที่จะไม่กล่าวคำเท็จ คำไม่จริงคำหยาบคาย หรือวาจาส่อเสียดผู้อื่น ๑
- จิตคิดที่จะไม่ดื่มสุราเมรัย น้ำองของมีนเมา ๑

ทั้ง ๕ ข้อนี้ ถ้าคนใดรักษาได้ ก็ได้ชื่อว่ารักษาศีล ๕ ได้ อันเป็นเหตุ นำความสุขมาให้แก่หม่อมวลมนุษย์ทั้งปวง ถ้างดเว้นไม่ได้ ก็ได้ชื่อว่าคนนั้นไม่มีศีล อันจะเป็นเหตุให้นำความทุกข์เดือดร้อนมาให้แก่หม่อมวลมนุษย์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ปราชญ์ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ท่านจึงงดเว้นบาปกรรมความชั่วทั้งปวงเหล่านี้ แล้วแนะนำสั่งสอนมวลมนุษย์ทั้งปวงให้งดเว้นทำตามด้วย

ผู้เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม ดังที่อธิบายมาแล้ว แลมีศีล ๕ เป็นเครื่องรักษา กาย วาจา แลใจ ผู้นี้ได้ชื่อว่า เข้าถึงพระพุทธศาสนาเป็นที่สอง แลจึงตั้งใจชำระจิตชำระใจของตนด้วยการทำสมาธิ

ต่อไป ถ้าไม่เข้าถึงหลักพระพุทธศาสนาแล้ว จะทำสมาธิชำระจิตของตนได้อย่างไร แม้แต่ความเห็นของตนก็ยังไม่ตรงต่อคำสอนของพระพุทธศาสนา เช่น เห็นว่า กรรมที่ตนกระทำแล้ว คนอื่น แลสิ่งอื่นเอาไปถ่ายทอดให้คนอื่นแลสิ่งอื่นได้ หรือกรรมที่ตนกระทำไว้แล้ว ให้คนอื่นเอาไปใช้ให้หมดสิ้นไปได้อย่างนี้เป็นต้น

ศีล บางคนที่ว่าต้องรักษาที่กาย ที่วาจา ไม่ต้องไปรักษาที่ใจ ใจเป็นเรื่องของสมาธิต่างหาก กาย วาจา มันจะเป็นอะไร มันจะทำอะไร มันก็ไม่กระเทือนถึงสมาธิ ตกลงว่า กาย กับ ใจ แยกกันเป็นคนละอัน ตรงนี้ผู้เขียนไม่เข้าใจจริง ๆ เรื่องเหล่านี้พิจารณาเท่าไร ๆ ก็ไม่เข้าใจจริง ๆ ขอแสดงความง้อออกมาสักนิดเถอะ สมมุติว่าคนจะไปฆ่าเขา หรือขโมยของเขา จำเป็นจิตจะต้องเกิดอกุศลบาปกรรมขึ้นมา แล้วจะต้องไปชும்แอบ เพื่อไม่ให้เขาเห็น เมื่อได้โอกาสแล้ว จะต้องลงมือฆ่า หรือขโมยของเขาตามเจตนาของตนแต่เบื้องต้น การที่จิตคิดจะฆ่า หรือขโมยของเขา แล้วไปชும்อยู่นั้นถึงแม้ศีลจะไม่ขาด แต่จิตนั้นเป็นอกุศลพร้อมแล้วทุกประการที่จะทำบาปมิใช่หรือ ถ้าจิตอันนั้นมีสติรักษา สำรวมได้ไม่ให้เกิดกระทำ เลิกชும்เสีย ศีลก็จะไม่ขาด ตกลงว่าใจเป็นตัวการ ใจเป็นต้นเหตุที่จะให้ศีลขาดแลไม่ขาด จะว่ารักษาศีลไม่ต้องรักษาใจได้อย่างไร

ท่านว่า **รักษาศีล คือ รักษาที่กาย วาจา ใจ ๓ อย่างนี้ มิใช่หรือ**

ในทางธรรม พระพุทธเจ้าก็เทศนาว่า “**ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นใหญ่ มีใจถึงก่อน สำเร็จแล้วด้วยใจ**” จะพูด จะคุย ก็เกิดจากใจทั้งนั้น พูดถึงธรรมแล้ว ที่จะไม่พูดถึงเรื่องใจแล้วไม่มี คำว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน” นั้นชัดเจนเลยทีเดียว ที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย” นั้น หมายถึงการกระทำทุกอย่าง ทำดีเรียกว่า **กุศลธรรม** ทำชั่วเรียกว่า **อกุศลธรรม** ทำไม่ได้ ไม่ชั่ว เรียกว่า **อพยภกฤตธรรม** เรียกย่อ ๆ เรียกว่าทำบุญ ทำบาป หรือไม่เป็นบุญ ไม่เป็นบาป (ข้อสุดท้ายนี้ ไม่มีใครเลยในโลกนี้ที่จะไม่ทำบาปไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง)

เมื่อผู้เขียนพิจารณาถึงเรื่องเหตุ ผล ในธรรมทั้งหลายแล้ว ที่ว่า ศีล ให้รักษาที่กายแล้ววาจา สมาธิ ให้รักษาที่ใจ ไม่ปรากฏเห็นมี ณ ที่ใด หากผู้เขียนจำตำราที่เขียนไว้ไม่เข้าใจ หรือตีความหมายของท่านไม่ถูก เพราะความโง่เขลาเบาปัญญาของตนเอง ก็สุดวิสัย พระพุทธองค์ยังทรงเทศนาให้พระผู้กระสันอยากสึกว่า พระวินัยในพระศาสนานี้มีมากนัก ข้าพระองค์ไม่สามารถจะรักษาให้บริบูรณ์ได้ ข้าพระองค์จะสึกละ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “อย่าสึกเลย ถ้าพระวินัยมันมากนัก เธอจงรักษาเอาแต่ใจอันเดียวเถิด” นี่แหละ พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้เอาแต่ใจอันเดียวซ้ำเป็นไร นี้เรารักษาศีล จะทิ้งใจเสีย แล้วจะรักษาศีลได้อย่างไร ผู้เขียนมีดบาดด้านเลยจริง ๆ

ฆราวาสผู้มีศรัทธาแก่กล้า จะรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ก็ได้ แต่ศีล ๑๐ นั้น รักษาตลอดเวลาไม่ได้ ถ้าเรามีศรัทธา จะรักษาเป็นครั้งเป็นคราวนั้นได้ ส่วนศีล ๒๒๗ ก็เช่นเดียวกัน จะรักษาข้อใดข้อหนึ่งก็ได้ พระพุทธเจ้าพระองค์ไม่ห้าม แต่อย่าไปสมทานก็แล้วกัน

อย่างครั้งภูมิการพรหมเสวยพระชาติเป็นภูมิการบุรุษ เลี้ยงบิดามารดาตาบอดทั้งสองข้าง ทั้งสองคน ด้วยการตีหม้อเอาไปแลกอาหารมาเลี้ยงบิดา มารดา ตาบอด อยู่มาวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าชื่อ

กัสสปะ เสนาสนะของสงฆ์ไม่มีเครื่องมุง พระองค์ชี้ให้พระไปขอเครื่องมุงกับขณิกการบุรุษ ขณิกการบุรุษ
หรือหลังคาบ้านถวายพระสงฆ์ทั้งหมด ในพรรษานั้น ขณิกการบุรุษมุงด้วยอากาศตลอดพรรษา ฝน
ไม่ร่วเลย

วันหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินนิมนต์พระพุทธรเจ้าชื่อ กัสสปะ เข้าไปเสวยในพระราชวัง พอเสร็จแล้ว
จึงได้อาราธนาขอนิมนต์ให้จำพรรษาในสวนพระราชอุทยาน พระพุทธรเจ้าได้ตรัสว่า “ขอถวายพระพร
อาตมาภาพได้รับนิมนต์ของขณิกการบุรุษก่อนแล้ว” พระเจ้าแผ่นดินจึงตรัสว่า “ข้าพระองค์เป็นใหญ่
กว่าคนทั้งหลายในแคว้นแคว้นอันนี้มิใช่หรือ เมื่อข้าพระองค์นิมนต์ทำไมจึงไม่รับ ขณิกการบุรุษมีดี
อย่างไร”

พระพุทธรเจ้าจึงได้ทรงเล่าพฤติการณ์ของขณิกการบุรุษถวายพระเจ้าแผ่นดิน ตั้งแต่ต้นจน อวสาน
เมื่อพระองค์ได้สดับแล้วก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสในขณิกการบุรุษเป็นอันมาก จึงให้ราชบุรุษเอา
เกวียนบรรทุกลิงของต่าง ๆ มีข้าวสาร ถั่ว งา เนยใส เนยข้น เปลี้ยม่น เป็นต้น ไปให้แก่ขณิกการบุรุษ
เมื่อขณิกการบุรุษเห็นจึงถามว่า นั้นใครให้เอามา ราชบุรุษจึงบอกว่า พระเจ้าแผ่นดินรับสั่งให้เอามาให้
ท่าน ขณิกการบุรุษจึงบอกว่า ดีแล้ว พระเจ้าแผ่นดินพระองค์มีพระมาก เลี้ยงผู้คนเป็นจำนวนมาก
เราหาเลี้ยงกันสามคนไม่ลำบากอะไร ช่วยกราบบังคมทูลว่าของทั้งหมด เราขอถวายคืนให้พระเจ้า
แผ่นดินไว้ตามเดิมก็แล้วกัน

ขณิกการบุรุษเป็นผู้มีศรัทธาแก่กล้า เพียงแค่ขุดดินมาปั้นหม้อก็ไม่ทำ อุตุสำหิไปหาขวยหนู
ขวยตุ่น และตลิงที่มันพัง เอามาปั้นหม้อ ส่วนลิกขาบที่หยาบกว่านั้น ทำไมผู้รักษาศีล จะละวัน
ไม่ได้ คีล ๕ เป็นเสมือนท่านบัญญัติตราไว้สำหรับโลกนี้ ผู้จะทำดีต้องเว้นข้อห้าม ๕ ประการนี้ ผู้จะ
ประพฤติกความชั่วก็ทำตาม ๕ ข้อนี้เป็นหลักฐาน จะพ้นจาก ๕ ข้อนี้แล้วไม่มี

ผู้จะถึงพระไตรสรณาคมน์ ต้องถือหลัก ๕ ประการนี้ให้มั่นคง คือ ไม่ประมาทพระพุทธรเจ้า ๑
ไม่ประมาทพระธรรม ๑ ไม่ประมาทพระสงฆ์ ๑ ไม่ถือมงคลตื่นข่าว คือ เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม
เชื่อว่าเราทำดีต้องได้ดี เราทำชั่วต้องได้ชั่ว ไม่เชื่อว่าของภายนอกจะมาป้องกันภัยพิบัติเราได้ ๑ ไม่ทำ
บุญภายนอกพระพุทธรศาสนา ๑

การเชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม ว่าเราทำดีย่อมได้ดี เราทำชั่วย่อมได้ความชั่ว ชัดเจนในใจ
ของตนแล้ว คีล ๕ ย่อมไหลมาเอง ๓ ข้อเบื้องต้น แลข้อหนึ่งเบื้องปลาย ไม่เป็นของสำคัญ

ฆราวาสต้องสมาทานคีล ๕ คีล ๘ ถึงคีล ๑๐ แลคีล ๒๒๗ ฆราวาสก็รักษาได้เป็นข้อ ๆ แต่อย่า
สมาทานก็แล้วกัน เพราะ คีล คือ ข้อห้ามไม่ให้ทำบาป ฆราวาสก็ไม่มีข้อบังคับว่าไม่ให้ทำบาปเท่านั้นข้อ
เท่านั้นข้อ ถึงแม้พระภิกษุ แลสามเณรก็เหมือนกัน ที่พระองค์บัญญัติไว้ ฆราวาสต้องรักษาคีล ๕ คีล ๘
สามเณรต้องรักษาคีล ๑๐ ภิกษุต้องรักษาคีล ๒๒๗ นั้น พระองค์ทรงบัญญัติพอให้เป็นมาตรฐาน
เบื้องต้น ให้เป็นเครื่องหมายว่า ฆราวาส สามเณร ภิกษุ มีชั้นภูมิต่างกันอย่างไร ๆ เท่านั้น ถ้าเห็นว่าบาป
กรรมที่ตนทำลงแล้ว จะต้องตกมาเป็นของเรเอง แล้วงดเว้นจากบาปกรรมนั้น ๆ จะมากเท่าไรยังเป็น
การดี ดังที่อธิบายมาแล้ว พระพุทธรองค์ก็มีได้ห้าม ทรงห้ามแต่การกระทำความชั่วอย่างเดียว

เมื่อพูดถึงความชั่ว คือบาปแล้ว คนเกิดมาในโลกนี้จะเจออะไรก็เจอหมดแทบจะกระดิกตัวไม่ได้เลยทีเดียวนะ กระดิกตัวไปที่ไหนก็เจอแต่บาปทั้งนั้น พระพุทธเจ้าท่านทรงสรุปให้พวกเราเห็นย่อ ๆ ไว้ดังนี้

ให้เข้าหาจิต จับจิตผู้คิด ผู้นึก ให้ได้เสียก่อน จิตมันคิดนี่ก็อยากจะทำบาปทางกาย มันสั่งให้กายนี้ไปฆ่าสัตว์ลักทรัพย์ของคนอื่น สั่งให้กายนี้ไปประพฤตินอกในกาม จิตมันคิดนี่ก็อยากจะทำบาปด้วยวาจา มันก็สั่งวาจาให้ไปกระทำการบาป ด้วยการพูดเท็จ พูดคำหยาบคาย ด่าคนนั้นคนนี้ พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล หาประโยชน์มิได้ จิตมันคิดนี่ก็อยากจะทำความชั่วทางกาย ด้วยการกระทำกายอันนี้ให้เป็นคนบ้า มันก็ให้กายนี้เอาน้ำเมามากรอกใส่ปาก แล้วก็ดื่มลงไปในลำคอ กายก็จะแสดงฤทธิ์บ้าออกมาต่าง ๆ นานา

ตรงกันข้าม ถ้าจิตมันละอายจากบาป กลัวบาปกรรม เห็นโทษที่จิตคิดไปทำเช่นนั้น แล้วจิตไม่คิดนึกที่จะทำเช่นนั้นเสีย กายแล่วาจาอันนี้ก็จะเป็นศีลขึ้นมา

นี่แหละ ถ้าผู้ใดเห็นจิตอันมีอยู่ในกายแล่วาจาอันนี้ได้แล้ว แลจับจิตอันนี้ได้แล้ว จะเห็นบาปกรรมแลศีลธรรมซึ่งอยู่ในโลกทั้งหมด บาปกรรม คือ แลธรรม ย่อมเกิดจากจิตอันเดียวเท่านั้น ถ้าจิตอันนี้ไม่มีเสียแล้ว บาปกรรม คือ แลธรรม เหล่านั้นก็ไม่มี รักษาศีลต้องถือจิต รักษาจิตก่อน จึงจะรักษาศีลถูกตัวศีลแท้

ดังผู้เขียนเคยได้ยินพระบางรูปพูดว่า พระมีศีล ๒๒๗ ข้อ ฆราวาส มีศีล ๕ ข้อ ฆราวาสต้องรักษาศีลให้ดีนะ ถ้าไม่ดีมันขาดเอา ถ้าข้อหนึ่งก็คงยังเหลือ ๔ ข้อ ถ้าขาด ๒ ข้อ ก็คงยังเหลือ ๓ ข้อ ถ้าขาด ๓ ข้อก็คงยังเหลือ ๒ ข้อ ถ้าขาด ๔ ข้อก็คงยังเหลือข้อเดียว ถ้าขาด ๕ ข้อก็หมดกันเลย ไม่เหมือนพระภิกษุท่านมีศีล ๒๒๗ ข้อ ถึงท่านขาด ๙-๑๐ ข้อ ท่านก็ยังเหลืออยู่แยะ นี่แสดงว่าท่านองค์นั้นท่านรักษาศีลไม่ได้รักษาที่ใจ รักษาแต่กาย วาจา ๒ อย่างเท่านั้น ไม่ได้คิดว่าใจผู้คิดล่วงละเมิดในสิกขาบทนั้น ๆ เป็นบาป แล้วจึงบังคับให้กาย วาจาทำ ก็สนุกดีเหมือนกัน เอาศีลสิกขาบทนั้น ๆ มาอวดอ้างกันว่าใครจะมีศีลมากกว่ากัน

ความจริงแล้ว พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ นั้น ทรงบัญญัติเข้าถึงกาย วาจา แลใจ ที่แสดงออกมาทางกาย แลวาจา นั้น ส่อถึงจิต ผู้คิด ผู้นึก ผู้ปรารถนา ผู้แต่ง แล้วจึงบังคับให้กาย แลวาจา กระทำตามต่างหาก ดังที่อธิบายมาแล้วในข้างต้น

พระพุทธองค์ท่านทรงบัญญัติพระวินัยไว้ เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ผู้ไม่รู้พระวินัยให้ปฏิบัติตามนั้น นับว่าเป็นบุญแก่พวกเรามากแล้ว ประพฤติสิ่งที่ไม่ดี ไม่งาม ไม่เหมาะสมแก่สมณสาธูรูป พระองค์ห้ามไว้ไม่ให้กระทำ เพื่อความดีของตนเองนั้นแหละ มิใช่เพื่อประโยชน์แก่คนอื่น แลมิใช่เพื่อประโยชน์แก่พระองค์ เราหาที่พึ่งไม่ได้แล้ว พระองค์มาเป็นที่พึ่ง ชี้บอกทางให้ นับว่าเป็นบุญเหลือล้นแก่พวกเราแล้ว

ผู้รักษาศีลไม่เข้าใจใจ ถึงจิตแล้ว รักษาศีลยาก หรือ รักษาศีลเป็น “โคบาลกะ” ว่า เมื่อไรหนอ

จะถึงเวลามีค่า จะโลโคเข้าคอก แล้วเราจะได้พักผ่อนนอนสบาย ไม่เข้าใจว่า **เรารักษาศีลเพื่อความบริสุทธิ์สะอาดของ กาย วาจา แลใจ รักษาได้นานเท่าไร มากเท่าไร ยิ่งสะอาดมากเท่านั้น รักษาจนตลอดชีวิตได้ยิ่งดีใหญ่ เราจะได้ละความชั่วได้ในชาตินี้ไปเสียที**

คนเราไม่รู้จักศีล (คือตัวของเรา) และไม่เข้าใจถึงศีล (คือข้อควรเว้น) ข้อห้ามไม่ให้ทำความชั่ว จึงโทษพระองค์ว่า บัญญัติศีลไว้มากมาย สมทานไม่ไหว มีคนบางคนพูดว่า บวชนานเท่าไร ดูพระวินัยมาก ๆ มีแต่ข้อห้าม นั่นก็เป็นอาบัติ นี่ก็เป็นอาบัติ บาปมากเข้าทุกที สู้บวช ๓ วัน ๗ วันไม่ได้ ไม่ได้เป็นอาบัติดี คำพูดของผู้เห็นเช่นนั้นนั้นน่าสลดสังเวชมาก พระพุทธศาสนาเผยแผร์เข้ามาในเมืองไทยของเรา นับตั้งสองพันกว่าปีแล้ว แสงธรรมยังไม่ส่องถึงจิตถึงใจของเขาเลย น่าสงสารจริง ๆ เหมือนกับเต่านอนเฝ้ากอบัว ไม่รู้จักกลิ่นดอกบัวเลย

เมื่อศีลเข้าถึงจิต เข้าถึงใจแล้ว เราไม่ต้องรักษาศีล ศีลกลับมารักษาตัวเราเอง ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน อิริยาบถใด ๆ ศีลต้องระวางสังวรอยู่ทุกอิริยาบถ ไม่ให้ละเมิดทำความชั่ว แม้แต่จิตจะคิดวิตกว่าเราจะทำความชั่ว ก็รู้แล้ว แลจะละอายต่อความชั่วนั้น ๆ ทั้งที่คนทั้งหลายยังไม่ทันจะรู้ความวิตกของเรานั้นเลย ความเกลียด โกรธ พยาบาท อาฆาต ทั้งหลาย มันจะมีมาจากไหน เพราะหัวใจมันเต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตา กรุณา เข้ามาอยู่เต็มไปหมดแล้วในหัวใจ

ศีล คือ ความปกติของกาย วาจา แลใจ ถ้าใจไม่ปกติเสียแล้ว กาย วาจา มันจะปกติไม่ได้ เพราะกาย วาจา มันอยู่ในบังคับของจิต ดังอธิบายมาแล้วแต่เบื้องต้น เพราะฉะนั้นผู้ต้องการให้เข้าถึงศีลที่แท้จริง แลเข้าถึงพุทธศาสนาให้จริงจัง พึงฝึกหัดจิตของตนให้เป็นสมาธิต่อไป

ขั้นที่ ๓ การฝึกหัดสมาธิ ก็ไม่พ้นไปจากฝึกหัดกาย วาจา แลใจ อีกนั่นแหละ ใครจะฝึกหัดโดยวิธีใด ๆ ก็แล้วแต่เถอะ ถ้าฝึกหัดสมาธิที่ถูกในทางพระพุทธศาสนาแล้ว จำจะต้องฝึกหัดที่กาย วาจา แลใจ นี้ด้วยกันทั้งนั้น เพราะพุทธศาสนาสอนที่กาย วาจา แลใจ นี้อย่างเดียว ไม่ได้สอนที่อื่น ๓ อย่างนี้เป็นหลัก จะสอนศีล สมาธิ ปัญญา ก็ไม่นอกเหนือไปจากหลัก ๓ อย่างนี้ ถ้ายังพูดถึงพระพุทธศาสนาอยู่ตราบไต่ หรือพูดถึงการปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ตราบไต่ พูดถึงมรรค ผล นิพพาน อยู่ตราบไต่ ย่อมไม่พ้นจากกาย วาจา แลใจ ถ้ายังมีสมมติบัญญัติอยู่ตราบไต่ ต้องพูดถึง กาย วาจา แลใจ อยู่ตราบไต่ ถ้ายังไม่ดับขันธเป็นอนุภาติเสสนิพพานเมื่อใด จำจะต้องพูดถึงอยู่ตราบไต่

ฝึกหัดสมาธิภาวนา นึกเอา *มรณานุสติ* เป็นอารมณ์ ให้นึกถึงความตายว่า เราจะต้องตายแน่แท้ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง เพราะความตายเป็นที่สุดของชีวิตคนเรา เมื่อตายแล้วก็ทอดทิ้งสิ่งทั้งปวงหมด ไม่ว่าจะของรักแลหวงแหนสักปานใดต้องทอดทิ้งทั้งหมด การบริกรรม *มรณานุสติ* เป็นอุบายที่สุดของอุบายทั้งปวง จะพิจารณาลมหายใจเข้า หายใจออก ในที่สุดก็ถึงความตาย จะพิจารณาอสุภกรรมฐาน ในที่สุดก็ถึงความตาย

เมื่อพิจารณาถึงความตายแล้ว มันมีอาลัยในสิ่งทั้งปวงหมดสิ้น จะคงเหลือแต่จิตอันเดียวนั้นแหละ ได้ชื่อว่าชำระจิตแล้ว แล้วจะมีขณะหนึ่ง จิตจะรวมเข้าเป็น **สมาธิ** คือ จิตจะหยุดนิ่งเฉย

ไม่คิด ไม่หนีอะไร ทั้งหมด แต่รู้ตัวอยู่ว่าเราอยู่เฉย จะนานเท่าไรก็ได้ ถ้าจิตนั้นมีพลังแก่กล้า

บางทีเมื่อชำระจิตปราศจากอารมณ์ทั้งหมดแล้ว จะยังเหลือแต่จิต ดังอธิบายมาแล้ว จิตจะรวมเข้า มีอาการรวบรวมเข้าไป แล้วจะเห็นสิ่งนั้น สิ่งนี้ หลายอย่าง นั่นก็อย่าไปยึดเอา นั่นแหละเป็นตัวมารอย่างร้ายกาจ ถ้าไปยึดเอา สมาธิจะเสื่อมเสีย แต่คนทั้งหลายก็ไปยึดเอาอยู่นั่นแหละ เพราะเห็นเป็นของแปลกประหลาด แลบางอาจารย์ก็สอนให้ไปยึดถือเอาเป็นอารมณ์เสียด้วย จะเป็นเพราะท่านไม่เคยเห็นเคยเป็น หรือท่านไม่เข้าใจว่าสิ่งนั้นเป็นมาร ก็ไม่ทราบ

บางคนฝึกหัดภาวนาสมาธิ ใช้คำบริกรรมว่า “อานาปานุสสติ” โดยพิจารณาลมหายใจเข้า-ออก หายใจเข้าไม่หายใจออกก็ต้องตาย หายใจออกแล้วไม่หายใจเข้าก็ต้องตาย ความตายของคนเรามีอยู่นิดเดียว มีเพียงแค่ว่าหายใจเข้า หายใจออก เท่านั้นเอง แล้วจึงจับเอาแต่จิตนั้น ลมก็จะหายไปเองโดยไม่รู้ตัว จะยังเหลือแต่จิตใสสว่างแจ่มอยู่ผู้เดียว จิตที่ใสสว่างนี้ ถ้ามีสติแก่กล้าจะอยู่ได้นาน ๆ ถ้าสติอ่อนจะไม่นาน หรือรวมเข้าภวังค์เลยก็ได้

จิตเข้าภวังค์นี้จะมีอาการหลายอย่าง อย่างหนึ่งเมื่อจิตจะรวม จิตน้อมเข้าไปยินดีพอใจกับสุขสงบที่จิตรวมนั้น แล้วจิตจะเข้าภวังค์ มีอาการเหมือนกับคนนอนหลับ หายเจียบเลย อยู่ได้นาน ๆ ตั้งเป็นหลายชั่วโมงก็มี บางคนขณะที่จิตเข้าภวังค์อยู่นั้น มันจะส่งไปเห็นนั่นเห็นนี่ ต่าง ๆ นานา บางทีเป็นจริงบ้าง ไม่เป็นจริงบ้าง บางคนก็ไม่เห็นอะไร เจียบไปเฉย ๆ เมื่อถอนออกจากภวังค์มาแล้ว จำนิมิตนั้นได้บ้างไม่ได้บ้าง บางคนมีอาการรวบรวมเข้าไปเปลี่ยนสภาพของจิตแล้วเฉยอยู่ มันเกิดหลายเรื่องหลายอย่าง แล้วแต่อุปนิสัยของคน

ภวังค์นี้ถึงมีใช้หนทางให้พ้นจากทุกข์ก็จริงแล แต่มันเป็นหนทางให้ถึงความบริสุทธิ์ได้ ผู้ฝึกหัดจะต้องเป็นไปเป็นขั้นแรก แลเราจะแต่งเอาไม่ให้เป็นก็ได้ ผู้ฝึกหัดสมาธิจะเป็นทุก ๆ คน ถ้าสติอ่อน มันเป็นบ่อย ๆ จนเคยชินแล้ว เห็นว่าไม่ใช่หนทางแล้ว มันหากแก้ตัวมันเองดอก ดีเหมือนกันนั่นแหละ มันเป็นเหตุให้ระงับจิตฟุ้งซ่านไปพักหนึ่ง ดีกว่าจิตไปฟุ้งซ่านหาโน่นหานี่ ตลอดวันคำคิณรุ่ง สิ่งทั้งปวง ถ้าเราไม่เห็นด้วยตัวเองแล้ว เราก็ไม่รู้ว่สิ่งนั้นคืออะไร เราไม่รู้ว่มา ๆ แล้วภายหลังจะได้ไม่หลงอีก

บางคนฝึกหัดภาวนา กำหนดเอา อสุภะ เป็นอารมณ์ พิจารณาร่างกายตัวของเรา ให้เห็นเป็นอสุภะไปทั้งตัวเลย หรือพิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่งให้เป็นอสุภะก็ได้ เช่น พิจารณาผม ขน เล็บ หรือจะพิจารณาของภายในมี ตับ ไต ไล้ พุง เป็นต้น ให้เห็นเป็นของปฏิกุศลเปื่อยเน่า น่าพิงเกลียด เป็นของไม่งาม ให้พิจารณาจนเห็นชัด เบื้องต้นพึงพิจารณาโดยอนุโลมเอาของภายนอกมาเทียบ เช่น เห็นคนตาย หรือสัตว์ตายขึ้นอืดอยู่ เอามาเทียบกับตัวของเราว่า เราก็จะต้องเป็นอย่างนั้น แล้วมันค่อยเห็นตัวของเราชัดขึ้นโดยลำดับ จนชัดขึ้นมาในใจ แล้วจะเกิดความสังเวชสลัดใจ จิตจะรวมเข้าเป็นสมาธิ หนึ่งแนวเป็นอารมณ์อันเดียว ถ้าสติอ่อนจิตจะน้อมเข้าไปยินดีกับความสงบสุข มันจะเข้าสู่ภวังค์มีอาการดังอธิบายมาแล้ว ในเรื่องมรณานุสสติ แล อานาปานุสสติ วางคำบริกรรมแล้วสงบนิ่งเฉย บางคนก็เกิดนิมิตต่าง ๆ นานา เกิดแสงสว่างเหมือนกับพระอาทิตย์ แลพระจันทร์ เห็นดวงดาว เห็นกระตัง เทวดา หรือภูต ผี ปีศาจ แล้วหลงไปจับเอานิมิตนั้น ๆ สมาธิเลยเสื่อมหายไป

บางอาจารย์เมื่อนิมิตเกิดขึ้นมาแล้ว สอนให้ถือเอานิมิตนั้นเป็นขั้น เป็นขั้นของมรรคทั้ง ๔ มี โสดาปัตติมรรค เป็นต้น เช่น นิมิตเห็นแสงเล็กเท่าแสงหิ่งห้อย ได้สำเร็จขั้นพระโสดาบัน เห็นนิมิตแสงใหญ่ขึ้นมาหน่อยเท่าแสงดาว ได้สำเร็จขั้นพระสกทาคามี เห็นนิมิตแสงใหญ่ขึ้นมาเท่าแสงพระจันทร์ ได้สำเร็จขั้นพระอนาคามี เห็นนิมิตแสงใหญ่ขึ้นมาเท่าแสงพระอาทิตย์ ได้สำเร็จขั้นพระอรหันต์ อย่างนี้เป็นต้น

ไปถือเอาแสงภายนอก ไม่ถือเอาใจของคนที่มีบริสุทธิมากน้อยเป็นเกณฑ์ ความเห็นเช่นนั้น ยิ่งห่างไกลจากความเป็นจริงนัก ผู้อยากได้ขั้นได้ภูมิ เมื่ออาจารย์ถาม ก็แสดงถึงแสงอย่างนั้น แล้วก็ถือว่าตนถึงขั้นนั้นแล้ว แต่อาจารย์ไม่ถามถึงกิเลส แลตนก็ไม่รู้จักกิเลสของตนเลยว่ามีเท่าไร มันหมดไปเท่าไรแล้ว เดียวกิเลสคือ โทสะ มันเกิดขึ้นมา หน้าแดงกล้า มรรคผลนั้นเลยหายหมด การสอนให้จับเอานิมิต เกิดที่แรกแล้วทีหลังไม่เป็นอีกเด็ดขาด อย่างนั้นมันจะเป็นของจริงได้อย่างไร นิมิตเกิดจากภวังค์เป็นส่วนมาก ภวังค์เป็นอุปสรรคของมรรคโดยเฉพาะอยู่แล้ว มันจะเป็นมรรคได้อย่างไร

จริงอยู่ คนภายนอกพระพุทธศาสนาทำสมาธิได้มีใช้หรือ เช่น ฤาษีชีไพร เป็นต้น คนเหล่านี้เขาทำกันมาแต่พระพุทธเจ้าของเรายังไม่อุบัติเกิดขึ้นในโลก เขาทำก็ได้เพียงแค่ขั้นโลกียฌานเท่านั้น ส่วน **โลกุตระสมาธิ** พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้สอนแต่พระองค์เดียว ไม่มีใครสอนได้ในโลก ผู้เข้าถึงฌานสำคัญตนว่าเป็นสมาธิแล้ว ก็เลยพอใจยินดีในฌานนั้น ติดอยู่ในฌานนั้น

ฌาน กับ **สมาธิ** มีลักษณะคล้าย ๆ กัน ผู้ไม่พิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว จะเห็นเป็นอันเดียวกัน เพราะ **ฌาน** แล **สมาธิ** สลับเปลี่ยนกันได้ อารมณ์ก็อันเดียวกัน ต่างแต่การเข้าภวังค์ แลเข้าสมาธิเท่านั้น เมื่อเข้าภวังค์ จะน้อมจิตลงสู่ความสงบสุขอย่างเดียวกันแล้วก็เข้าภวังค์เลย ถ้าเข้าสมาธิ จิตจะกล้าแข็ง มีสติอยู่เป็นนิจ จะไม่ยอมน้อมจิตเข้าสู่ความสงบสุข จิตจะรวมหรือไม่รวมก็ช่าง แต่จิตนั้นจะพิจารณาอยู่ในธรรมอันเดียว อย่างนี้เรียกว่า **สมาธิ**

แท้จริงนิมิตทั้งหลาย ดังที่ได้อธิบายมาแล้วก็ดี หรือนอกไปกว่านั้นก็ดี ถึงมีใช่เป็นทางให้ถึงความบริสุทธิ์ก็จริงแล แต่ผู้ปฏิบัติทั้งหลายจะต้องได้ผ่านทุก ๆ คน เพราะการปฏิบัติเข้าถึงจิต รวมเข้าถึงภวังค์แล้วจะต้องมี เมื่อผู้มีวิสาสนาเคยได้กระทำมาก่อน เมื่อเกิดนิมิตแล้ว จะพ้นจากนิมิตนั้นหรือไม่ ก็แล้วแต่สติปัญญาของตน หรืออาจารย์ของผู้นั้นจะแก้ไขให้ถูกหรือไม่ เพราะของพรรคนี้นี้ต้องมีครูบาอาจารย์เป็นผู้แนะนำ ถ้าหาไม่แล้วก็ต้องจมอยู่ปรัก คือนิมิตนั้น นานแสนนาน เช่น อาฬารดาบส แล อุททกดาบส เป็นตัวอย่าง

ความรู้แลนิมิตต่าง ๆ เกิดจากคำบริกรรม เมื่อจิตรวมเข้าภวังค์แล้ว คำบริกรรมมีมากมาย ท่านแสดงไว้ในตำรามิถึง ๔๐ อย่าง มีอนุสติ ๑๐ อสุภะ ๑๐ กสิณ ๑๐ เป็นต้น ที่พระสาวกบางองค์บริกรรมแล้วได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ยังมีมากกว่านี้ แต่ท่านไม่ได้เอารวมไว้ในที่นี้ ยังมีมากกว่านั้น เช่น องค์หนึ่งไปนั่งอยู่ริมสระน้ำ เห็นนกกระยางโฉบกินปลา ท่านไปจับเอามาเป็นคำบริกรรม จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ คำบริกรรมแล้วแต่อัธยาศัยของบุคคล มันถูกกับอัธยาศัยของตนก็ใช้ได้ทั้งนั้น ที่ท่านแสดงไว้ ๔๐ อย่างนั้น พอเป็นเบื้องต้นเฉย ๆ ดอก ถึงผู้เขียนนำมาแสดงไว้ ๓ อย่างนั้นก็พอเป็นบทเบื้องต้นข้อใหญ่ที่สำคัญ ๆ เท่านั้น ผู้ภาวนาถ้าไม่ถูกจริตนิสัยของตนแล้ว จะเอาอะไรก็ได้

แต่ให้เอาอันเดียว อย่าเอาหลายอย่างมันจะฟุ้งแล้งเล ไม่ตั้งมั่นในคำบริกรรมของตน

คำบริกรรมนี้ให้เอาอันเดียว ถ้ามากอย่างจิตจะไม่รวม เมื่อพิจารณาไป ๆ แล้ว จิตมันจะมารวมหนึ่งเฉยอยู่คนเดียว แล้วให้วางคำบริกรรมนั้นเสีย ให้จับเอาแต่จิตผู้หนึ่งเฉยนั้น ถ้าไม่วางคำบริกรรมเดี๋ยวมันจะฟุ้งอีก จับจิตไม่ได้ ถึงฌาน แลสมาธิ ก็เหมือนกัน เมื่อเกิดนิมิต แลความรู้ต่าง ๆ แล้วไปจับเอานิมิตแลความรู้นั้น ไม่เข้ามาดูตัวผู้ที่ส่งออกไปดูนิมิตแลความรู้นั้น เมื่อความรู้แลนิมิตนั้นหายไปแล้วจับเอาจิตไม่ได้

ใจ ๑ นิมิต ๑ ผู้ส่งออกไปดูนิมิต ๑ สามอย่างนี้ ให้สังเกตให้ดี เมื่อนิมิตแลความรู้เกิดขึ้น อากาการทั้งสามอย่างนี้จะเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน ถ้าจับ **ใจ** คือ “ผู้รู้” ไม่ได้ เมื่อนิมิตแลความรู้หายไป ผู้รู้อันนั้นก็หายไปด้วย แล้วจะจับเอาตัวผู้รู้ไม่ได้สักที

คำบริกรรม ก็ต้องการให้จิตรวมเข้าอยู่ในอารมณ์อันเดียว เมื่อจิตรวมเข้ามาอยู่ในอารมณ์อันเดียวแล้ววางคำบริกรรมนั้นเสีย จับเอาแต่ **ผู้รู้** อันเดียวก็ใช้ได้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็คำบริกรรมอะไรก็ตาม ผู้บริกรรมภาวนาทั้งหลาย ขอให้พิจารณาดูให้ถี่ถ้วน บริกรรมอันเดียวกัน แต่เวลามันรวมเข้าเป็นภวังค์ แลเป็นสมาธิ มันต่างกัน คือว่า บริกรรม **มรณานุสติ** พิจารณาความตายเป็นอารมณ์ จนแน่ชัดว่าเราต้องตายแน่แท้ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ตายแล้วไปคนเดียว สิ่งทั้งปวงละทิ้งหมด แม้แต่ปิยชนของเราเอาไปด้วยก็ไม่ได้ เมื่อเห็นชัดเช่นนั้นแล้ว จิตจะเพ่งแต่ความตายอย่างเดียว จะไม่เกี่ยวข้องถึงเรื่องอื่นทั้งหมด แล้วจิตจะรวมเข้าเป็นภวังค์หายเงียบ ไม่รู้สึกตัวสักพักหนึ่ง หรือรวมเข้าเป็นภวังค์วูบวาบคล้ายกับคนนอนหลับ แล้วเกิดความรู้ตัวอยู่อีกโลกหนึ่ง (โลกของจิต) แล้วมีความรู้เห็นทุกอย่าง เหมือนกับความรู้เห็นที่อยู่ในโลกนี้ แต่มันยิ่งกว่าโลกนี้ แลจะเทียบกับโลกนี้ไม่ได้ เป็นแต่รู้สึกได้ในเมื่อจิตนั้นยังไม่ออกจากภวังค์ หรือจิตมีอาการดังกแล้ว แล้วเข้าไปหนึ่งเฉยอยู่ ไม่มีอารมณ์ใด ๆ ทั้งหมด นอกจากความนิ่งเฉยอย่างเดียวเท่านั้นอย่างนี้เป็นต้น เรียกว่าจิตรวมเข้าเป็น **“ภวังค์”**

บริกรรม **มรณานุสติ** พิจารณาความตาย ดังอธิบายแล้วแต่เบื้องต้น แต่คราวนี้เวลามันจะรวมเข้าเป็นสมาธิ มันจะต้องตั้งสติให้กล้าหาญเข้มแข็ง ไม่ยอมให้จิตเข้าสู่ภวังค์ได้ พิจารณา **มรณานุสติ** ถึงเหตุแห่งความเกิดว่ามันเกิดอย่างไร พิจารณาถึงความตายว่ามันตายอย่างไร ตายแล้วไปเป็นอะไร จนความรู้แจ่มแจ้งชัดขึ้นมาในใจ จนจิตเกิดความปราโมทย์ ราเริงอยู่กับความปราโมทย์นั้น (จะไม่มีการปีติ ปีติเป็นอาการของฌาน) อย่างนี้เรียกว่า **“สมาธิ”**

ฌาน แล **สมาธิ** พิจารณาคำบริกรรมอันเดียวกัน แต่จิตที่มันเข้าไปมันต่างกัน **ฌาน** รวมเข้าไปเป็นภวังค์ ให้หนักน้อมเอาอารมณ์อันเดียวคือความตาย แลเพื่อความสุขสงบอย่างเดียว แล้วเป็นภวังค์ ส่วน **สมาธิ** นั้น ตั้งสติให้กล้าแข็ง พิจารณาความตายให้เห็นชัดตามเป็นจริงทุกสิ่ง จิตจะรวมหรือไม่รวมก็ไม่คำนึงถึง ขอแต่ให้เห็นชัดก็แล้วกัน แต่ด้วยจิตที่แน่วแน่พิจารณาอารมณ์อันนั้น มันเลยกลายเป็นสมาธิไปในตัว เกิดความรู้ชัดขึ้นมา เกิดปราโมทย์ราเริงในธรรมที่ตนพิจารณาอยู่นั้น แจ่มแจ้งอยู่ในที่เดียวแลคนเดียว จะพิจารณาไปรอบ ๆ ข้าง ก็จะมาชัดแจ้งในที่เดียว หายสงสัยหมด

ฌาน แล **สมาธิ** บริกรรมอันเดียวกัน แต่มันเป็นฌาน แลเป็นสมาธิ ต่างกันดังอธิบายมานี้

พอเป็นตัวอย่างแก่ผู้ปฏิบัติ นอกเหนือจากคำบริกรรมที่อธิบายแล้ว จะเป็นคำบริกรรมอะไรก็ได้ แต่
มันเป็นฌาน แลสมาธิ จะต่างกันตรงที่มันจะรวมไปเท่านั้น ทางที่ดีที่สุดไม่ต้องไปถือเอาคำที่ ฌาน
ภวังค์ แลสมาธิ ให้พิจารณาเอาแต่อาการของจิตที่รวมเข้าไป มีอาการต่างกันอย่างไร ดังได้อธิบายมา
แล้ว ก็ให้เห็นชัดเลยทีเดียว

ผู้ทำฌานได้ชำนาญคล่องแคล่ว จะเข้าจะออกเมื่อไรก็ได้แล้ว ถ้าหากผู้นั้นเคยบำเพ็ญมาแล้ว
แต่ชาติก่อน ก็จะทำภินิหารได้ตามความต้องการของตน เป็นต้นว่า มีความรู้เห็นนิมิตตนเองแล
คนอื่น เคยได้เป็นบิดา มารดา เป็นบุตร ธิดา แลสามี ภรรยา หรือเคยได้จองเวรจองกรรม อาฆาต
บาดหมางแก่กันแลกันมาแล้วแต่ชาติก่อน เรียกว่า “อดีตังสญาณ” อดีตังสญาณนี้บางทีบอกชื่อ แล
สถานที่ที่เคยกระทำมาแล้วนั้นพร้อมเลยทีเดียว

บางทีก็เห็นนิมิตแลความรู้ขึ้นมาว่า ตนเอง แลคนอื่น มีญาติพี่น้องเราเป็นต้นที่มีชีวิตอยู่
จะต้องตายวันนั้นวันนี้ หรือปีนั้นปีนั้น หรือจะได้โชคลาภ หรือเป็นทุกข์จนอย่างนั้น ๆ เมื่อถึงกำหนด
เวลาก็เป็นจริงอย่างที่รู้เห็นนั้นจริง ๆ นี้เรียกว่า “อนาคตังสญาณ”

“อาสวักขยญาณ” ท่านว่า ความรู้ความเห็นในอันที่จะทำอาสวะให้สิ้นไป ข้อนี้ผู้เขียนขอ
วินิจฉัยไว้สักนิดเถาะ เพราะกังขามากแล้ว ถ้าแปลว่าความรู้ความเห็นของท่านผู้นั้น ๆ ท่านทำให้
สิ้นอาสวะไปแล้ว ก็ยังจะเข้าใจบ้าง เพราะญาณก็ดี อภิญญา ๖ ก็ดี เกิดจากฌานทั้งนั้น และในนั้นก็
บอกชัดอยู่แล้ว **ฌาน** ถ้าแปลว่า ความรู้เห็นอันที่จะทำอาสวะให้สิ้นไป ก็แสดงว่า ได้ฌานแล้วทำหน้าที่
แทนมัคคสังคีในมัคคั้นได้เลย ถ้าพูดอย่างนี้มันตรงกันข้ามกับที่ว่า **มัคคสังคี** เป็นเครื่องประหาร
กิเลสแต่ละมัคค

ญาณ ๓ เกิดจากฌาน ฌานดีแต่รู้เห็นคนอื่น สิ่งอื่น ส่วนกิเลสภายในใจของตนหาได้รู้ไม่
ญาณ ๓ ก็ดี ญาณ ๖ ก็ดี หรือบรรดาญาณทุกอย่าง ไม่เคยได้ยินท่านกล่าวไว้ที่ไหนเลย
“ญาณประหาร” มีแต่ “มัคคประหาร” ทั้งนั้น มีแต่อาสวักขยญาณนี้แหละที่แปลว่าวิชาความรู้อันที่จะทำ
อาสวะให้สิ้นไป จึงเป็นที่น่าสงสัยยิ่งนัก ท่านผู้รู้ทั้งหลายกรุณาพิจารณาเรื่องเหล่านี้ให้ด้วย ถ้าเห็นว่า
ไม่ตรงตามผู้เขียนแล้ว โปรดจดหมายส่งไปที่ที่อยู่ของผู้เขียนข้างต้นด้วย จักขอบพระคุณอย่างยิ่ง

“อาสวักขยญาณ” มิได้เกิดจากฌาน ฌานเป็นโลกียะทั้งหมด ตลอดถึงสัญญาเวทิตนโรธ
เพราะโลกุตตรฌาน ไม่เห็นท่านแสดงไว้ว่ามีองค์เท่านั้นเท่านี้ ท่านผู้เข้าเป็นโลกุตตระต่างหาก จึงเรียก
ฌานเป็นโลกุตระตามท่าน เหมือนกับพระเจ้าแผ่นดินทรงพระขรรค์ ที่จริงดาบธรรมดาเราดี ๆ
นี้แหละ เมื่อเป็นของพระเจ้าแผ่นดินแล้วจึงเรียกว่าทรงพระขรรค์ นี้ก็ฉันใด ถ้าแปลว่า รู้จักท่านที่ทำ
กิเลสอาสวะให้สิ้นไป ก็ยังจะเข้าใจบ้าง

อนึ่ง ท่านยังแยกฌานออกเป็นภวังค์ มี ๓ คือ **ภวังคุปาท ๑ ภวังคจรณะ ๑ ภวังคบุพเพเจตนา ๑**
ตามลักษณะของจิตที่รวมเข้าไปเป็นภวังค์ ส่วนสมาธิ ก็แยกออกเป็นสมาธิ ดังอธิบายมาข้างต้นเป็น ๓
เหมือนกัน คือ **ขณิกสมาธิ ๑ อุปจารสมาธิ ๑ อัปปนาสมาธิ ๑**

ส่วนการละกิเลสท่านก็แสดงไว้ ไม่ใช่ละกิเลส เป็นแต่การช่มกิเลสของตนไว้ไม่ให้มันเกิดขึ้นด้วยองค์ฌานนั้น ๆ ส่วนการละกิเลสของสมาธิ ท่านแสดงไว้ว่า **พระโสดาบัน** ละกิเลสได้ ๓ คือ ละสักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สีลพัทปราคาส ๑ **พระสกทาคามี** ละได้ ๓ ตัวเบื้องต้นและยังทำให้ราคะเบาบางลงอีก **พระอนาคามี** ละได้ ๓ ตัวเบื้องต้นนั้นได้เด็ดขาดแล้ว ยังละกามราคะและปฏิฆะให้หมดไปอีกด้วย นี่แสดงว่าฌานเป็นโลกิยะโดยแท้ ส่วนสมาธิเป็นโลกุตตระ ละกิเลสได้ตามลำดับดังอธิบายมาแล้ว

ฌาน ถึงแม้เป็นโลกิยะก็จริงแล แต่ผู้ฝึกหัดทำสมาธิจำเป็นจะต้องผ่านฌานนี้เสียก่อน เพราะฌาน แลสมาธิ มันกลับกันได้ ด้วยอุบายแยบคายของตนเอง ผู้จะไม่ผ่านฌาน แลสมาธิ ทั้งสองนี้ไม่มีฝึกหัดจิตอันเดียวกัน บริกรรมภาวนาอันเดียวกัน นี่ไม่พ้นฌาน แลสมาธิ เป็นอันขาด ฌาน แลสมาธิ เบื้องต้นเป็นสนามฝึกหัดของจิตของพระโยคาวจรเจ้าทั้งหลาย พระโยคาวจรเจ้าฝึกหัดฌาน แลสมาธิ ทั้ง ๒ อย่างนี้ให้ชำนาญ รู้จักผิด รู้จักถูกละเอียดถี่ถ้วนดีแล้ว จึงจะทำวิปัสสนาให้เป็นไปได้ วิปัสสนามีใช้เป็นของง่ายเลย ดังคนทั้งหลายเข้าใจกันนั้น จิตรวมเข้ามาเป็นฌาน แลสมาธิ เป็นบางครั้งบางคราว ก็โมเมเอาว่าตนได้ขั้นนั้นขั้นนี้แล้ว ไม่ทราบว่าจะถึงขั้นไหน เป็นฌาน หรือเป็นสมาธิ คຸຍຸ່ງ ຄຸຍຸ່ງ ທີ່ຫລັງສມາທິເລື່ອມແລ້ວເຂົ້າໄມ່ຖູກ

สมาธิ ก็มีลีลามากน่าดูเหมือนกัน แต่ไม่เหมือนฌาน เหมือนกับเล่นกีฬา คนหนึ่งเล่นเพื่อความมัวเมา แต่คนหนึ่งเล่นเพื่อสุขภาพอนามัย

สมาธินั้นเมื่อจิตรวมเข้าไป ก็รู้ว่าจิตรวมเข้าไป รู้อยู่ตลอดเวลา จิตจะหยาบและละเอียดสักเท่าไร สติย่อมตามรู้อยู่ทุกขณะจิต เมื่อยังหยาบอยู่มันรู้อยู่แต่ภายนอก เมื่อจิตมันละเอียดเข้าไปมันก็รู้อยู่ทั้งภายนอก แลภายใน ไม่หลงไปตามอาการของจิตของตน รู้ทั้งที่จิตเป็นธรรม แลจิตปะปนไปกับโลก ไม่เห็นไปหน้าเดียวอย่างที่เขารู้ว่า “หลงโลก หลงธรรม” นั่นเอง ผู้เห็นอย่างนี้แล้วจิตก็จะเป็นกลาง วางอารมณ์ทั้งหมดเฉยได้ จะทำก็ได้ จะไม่ทำก็ได้ เมื่อจะทำก็ทำแต่สิ่งที่ควร สิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่ทำสุ่มสี่สุ่มห้า สมาธิเป็นลักษณะของผู้ใหญ่ผู้รู้เพียงสักกระทำ ฌานเป็นลักษณะของเด็กผู้ไม่รู้เพียงสักกระทำ

นิमितแลความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมาธินั้น นอกจากดังได้อธิบายมาในฌานในเบื้องต้นแล้ว มันอาจเกิดความรู้เห็นอรรถ เป็นคาถา หรือเป็นเสียงไม่มีตัวตน หรือเป็นเสียงพร้อมทั้งตัวตนขึ้นมา ก็ได้ ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นเครื่องเตือนตัวเองแลคนอื่นให้ระวังอันจะเกิดภัยในข้างหน้า หรือเตือนว่าสิ่งที่ตนทำมานั้นผิด หรือถูกก็ได้ นิमितแลความรู้อันเกิดจากสมาธิภาวนานี้ จึงนับว่าเป็นของสำคัญมากที่สุด เป็นเครื่องมือของนักบริหารทั้งหลาย ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น

นิमित แลความรู้ ดังอธิบายมานั้น เมื่อจะเกิดขึ้นแก่นักปฏิบัติ ย่อมเกิดในเวลาจิตเป็น **อุปจารสมาธิ** แต่ตัวเองไม่รู้ว่าเป็นอุปจารสมาธิ แลรู้ได้ในขณะนั้นอยู่ก็ได้ นั่งทำสมาธิก็ได้ นอนอยู่ในท่าทำสมาธิก็ได้ แม้แต่เดินไปมาอยู่ก็รู้ได้เหมือนกัน

มีหลายท่านหลายคนซึ่งไม่เคยไปที่วัดของผู้เขียนเลยสักหนเดียว แต่รู้ล่วงหน้าไว้ก่อนแล้วว่า ที่นั้น ๆ เป็นรูปร่างลักษณะอย่างนั้น ๆ เมื่อไปถึงแล้วเห็นสถานที่ต่าง ๆ ไม่ผิดเลยสักอย่างเดียว

ดังได้เห็นนิमितไว้แต่ก่อน อันนี้จะเป็นเพราะฉาน สมาธิของเขา หรือเพราะบุญบารมีของเขา ซึ่งเคยได้ไปอยู่มาแล้วแต่ก่อน ก็ไม่ทราบได้ เมื่อถามท่านเหล่านั้นว่า เคยทำฉาน สมาธิ แลภาวนาหรือไม่ ก็บอกปฏิเสธทั้งนั้น

นิमित แลความรู้ทั้งหลายเหล่านี้ เกิดขึ้นกระต่อนกระแทนไม่ติดต่อกัน แลจริงบ้าง ไม่จริงบ้าง เพราะผู้เข้าสมาธิไม่ชำนาญ พอเข้าเป็นอุปจารสมาธิก็เกิดขึ้นแล้ว ดังได้อธิบายมาแล้วในเบื้องต้น ไม่เหมือนท่านที่ชำนาญ ท่านที่ชำนาญแล้วท่านจะต้องเข้าสมาธิให้ถึง **อัปนาสมาธิ** แล้วจึงถอนออกมาอยู่แค่ **อุปจารสมาธิ** เมื่อต้องการจะรู้จะเห็นเหตุการณ์อะไร ท่านจึงวิตกถึงเรื่องนั้น เมื่อวิตกขึ้นแล้ว ท่านก็วางเฉย เมื่อเหตุการณ์อะไรจะเกิดมันก็เกิดขึ้น เมื่อมันไม่มีมันก็จะไม่เกิด เมื่อมันเกิดขึ้นเรื่องนั้น แน่หนอนที่สุด เป็นจริงทุกอย่าง

ไม่เหมือนคนเราในสมัยนี้ ทำฉาน ทำสมาธิยังไม่ทันจะเกิด เอาความอยากไปข่มแล้ว ความอยากจะเห็น อยากรู้นั้นต่าง ๆ นานา เมื่อมันไม่เห็นสิ่งที่ตนต้องการ ก็เลิกล้มความเพียรเสีย หว่าตนไม่มีบุญมีวาสนา อะไรไปต่าง ๆ นานา ความจริงตนกระทำมานั้นมันถูกหนทางแล้ว มันได้แค่นั้นก็นับว่าดีอีกไซ้แล้ว พึงยินดีพอใจกับที่ตนได้นั้นก็ดีแล้ว จะไปแข่งบุญวาสนากับท่านที่ได้บำเพ็ญมาแต่ก่อนไม่ได้ แข่งเรือแข่งพายยังพอแข่งได้ แข่งบุญวาสนานี้ไม่ได้เลยเด็ดขาด บางท่านบำเพ็ญเพียรมาสักเท่าไร ๆ นิमितแลความรู้ต่าง ๆ ไม่เกิดเลย ทำไม่ทำอะไร ท่านสามารถบรรลุผลได้เหมือนกัน ท่านที่ได้จับตูปฏิสัมภิตา ๔ อภิญญา ๖ กับผู้ที่ท่านไม่ได้เลย ถึงพระนิพพานแล้วก็เป็นอย่างเดียวกัน ไม่เห็นแตกต่างกันตรงไหน

คำบริกรรมนี้ ถ้าผู้ภาวนายังไม่ชำนาญ ต้องถือเป็นหลัก ภาวนาครั้งใดต้องใช้คำบริกรรมเสียก่อน จะภาวนาโดยไม่ใช้คำบริกรรมไม่ได้ คำบริกรรมที่ดีที่สุด คือ **มรณานุสติ** พิจารณาความตายแล้วไม่มีอะไรเหลือลือ ถ้าผู้ภาวนาชำนาญแล้วจะพิจารณาอะไรก็ได้ หรือจะไม่ใช้คำบริกรรมเลยก็ได้ ที่พิจารณาเอาแต่อารมณ์ของกรรมฐานเลยก็ได้ จิตมันจะมารวมเอง

คำบริกรรมนี้เมื่อบริกรรมไปนาน ๆ เข้าชักจะขึ้นเกียจ ไม่อยากพิจารณาเสีย จะเอาแต่ความสงบอย่างเดียว เพราะเข้าใจว่าตนเก่งพอแล้ว แท้จริง นั่นคือความประมาท ถึงแม้วิปัสสนาก็ไม่พ้นจากมรณานุสติเหมือนกัน แต่วิปัสสนาพิจารณาให้เห็นแจ้งชัดทั้งที่เกิดขึ้น แลดับไป ด้วยเหตุปัจจัยนั้น ๆ ของสิ่งทั้งปวง ส่วนฉาน แลสมาธินั้น พิจารณาเหมือนกัน แต่เห็นบางส่วน ไม่เห็นชัดแจ้งตลอดพร้อมด้วยเหตุปัจจัยของมัน แต่ผู้ภาวนาทั้งหลายก็เข้าใจว่าตนเห็นตลอดแล้ว

ตัวอย่าง ดังยายแก่คนหนึ่งภาวนา บอกว่าตนเห็นตลอดแล้ว ทุกอย่างมันเป็นของไม่เที่ยงทั้งสิ้น แม้แต่ตัวของเรานี้ก็ต้องแตกดับ แกภาวนาจนทานอาหารอยู่จิตรวมเข้าภวังค์จนลืมทานอาหารนั่งตมงอยู่เฉย ๆ ตมน้ำร้อนถวายพระ นั่งเผ้ากาน้ำร้อนอยู่จนน้ำร้อนเดือดแห่งหมด วันหนึ่งแกนั่งภาวนาอยู่ ปรากฏว่าตัวแกไปนอนขวางทางรถยนต์อยู่ ขณะนั้นปรากฏว่ารถยนต์วิ่งปรู๊ดมา แกก็คิดว่าตายแล้วเวลานี้ ในใจบอกว่าตายเป็นตาย ที่ไหนได้ พอรถวิ่งมาใกล้ ๆ จวนจะถึงจริง ๆ แกลุกขึ้นทันทีนี้แหละ ความถือว่าตัวตนเข้าไปลืออยู่ลึกซึ้งมาก ขนาดภาวนาจิตรวมเข้าจนไม่รู้ตัวภายนอกแล้ว ความถือภายในมันยังมีอยู่

มรณานุสติ ต้องพิจารณาให้ซำนซำนญ แลพิจารณาให้บ่อย ๆ จนให้เห็นความเกิดขึ้นแลความดับ เมื่อดับไปแล้วมันไปเป็นอะไร จนเห็นเป็นสภาพธรรมดา ตามเป็นจริงของมัน จนเชื่อมั่นในใจของตนเองว่า เราจะไม่หวั่นไหวต่อความตายละ

กาย แล **จิต** หรือ **รูป** กับ **นาม** ก็ว่าแยกกันเกิด แลแยกกันดับ ฉะนั้น ผู้มีปัญญาทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เมื่อท่านมีทุกข์เวทนาทางกาย ท่านจึงแยก **จิต** ออกจาก **กาย** แล้วจึงเป็นสุข

เมื่อจะเกิด สัมภาวะธาตุของปีติมารดาประสมกันก่อน หรือเรียกว่าน้ำเชื้อ หรือเรียกว่าสเปอรมาโตซัวกับไข่ประสมกันก่อน แล้วจิตปฏิสนธิจึงเข้ามาเกาะ ถ้าธาตุของปีติมารดาประสมกันไม่ได้สัดส่วนกัน เช่น อีกฝ่ายหนึ่งเสีย เป็นต้นว่า มันแดง หรือสีมันไม่ปกติ ก็ประสมกันไม่ติด แล้วปฏิสนธิจิตก็ตั้งไม่ติด เรียกว่ารูปเกิดก่อน แล้วจิตจึงมาเข้าปฏิสนธิภายหลัง

เวลาดับ จิตดับก่อน กายจึงดับภายหลัง ฟังเห็นเช่นคนตาย จิตดับหมดความรู้สึกแล้ว แต่กายยังอบอุ่น เซลล์หรือประสาทยังมีอยู่ คนตายแล้วกลับฟื้นคืนมา ยังใช้เซลล์หรือประสาทนั้นได้ตามเดิม

เมื่อจิตเข้ามาครองร่างกายอันนี้แล้ว จิตจึงเข้าไปยึดร่างกายอันนี้หมดทุกชิ้นทุกส่วน ว่าเป็นของกู ๆ แม้ที่สุด ร่างกายอันนี้จะแตกดับตายไปแล้ว มันก็ยังถือว่าของกู ๆ ๆ อยู่นั่นเอง ฟังเห็นเช่นพวกเขาเหล่านั้นตายไปแล้ว ได้เสวยกรรมตามที่ตนได้กระทำไว้แต่ยังเป็นมนุษย์อยู่ ไปเกิดเป็นอภิสกาย เช่น ภูต ผี ปีศาจ หรือเทวบุตร เทวดา เป็นต้น เมื่อเขาเหล่านั้นจะแสดงให้คนเห็น ก็จะแสดงอาการที่เคยเป็นอยู่แต่ก่อนนั้นแหละ เช่น เคยทำชั่ว จิตใจเศร้าหมอง กายสกปรก หรือเคยทำความดี จิตใจใสสะอาด ร่างกายงดงาม สมบูรณ์ ก็จะแสดงอย่างนั้น ๆ ให้คนเห็น

แม้ที่สุด สัตว์ตายไปตกนรก ก็แสดงภูมินรกนั้นให้คนเห็นชัดเจนเลยทีเดียว แต่แท้จริงแล้วภพภูมิของเขาเหล่านั้น มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถจะเห็นได้ดอก เพราะเขาเหล่านั้นตายไปแล้วยังเหลือแต่จิตกับกรรมที่เขาได้กระทำไว้แล้วเท่านั้น

มนุษย์คนเรานี้เกิดขึ้นมาแล้ว มายึดถือเอาร่างกายอันนี้เป็นของกู มันแน่นอนหนักซึ่งถึงขนาดนี้ ท่านผู้ฉลาดมาชำระจิตด้วยการทำสมาธิภาวนา ให้จิตสะอาดบริสุทธิ์แล้ว จนเข้าถึงความเป็นกลางได้ ไม่มีอดีต อนาคต วางเฉยได้ เข้าถึงใจ นั้นแลจึงพ้นจากสรรพกิเลสทั้งปวงได้

สมาธิ เป็นเรื่องของจิต แต่ผู้เขียนเห็นว่าเป็นเรื่องของวาจา แลกายด้วย เพราะจิตมีแล้ว กายแลวาจา จะต้อง มี เมื่อจิตมีแล้ว ความวิตก คือ วาจา จะต้อง มี ความวิตกนั้นและวาจามีแล้ว มันจะต้องวิ่งแส่ส่ายไปในรูปธรรม ที่เป็นของสัตว์ แลมนุษย์ทั้งหลาย แลสิ่งสารพัดวัตถุทั้งปวง ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้ จิตจะหาที่เกาะเกี่ยวไม่ได้ จิตของคนเรา ไม่ว่าหยาบ แลละเอียด นับแต่กามาพจรภูมิ รูปาพจรภูมิ แลอรูปาพจรภูมิ ต้องมีรูปธรรมเป็นเครื่องอยู่ด้วยกันทั้งนั้น มีอายตนะภายใน ภายในนอก มีสัมผัสอยู่เป็นนิจ มีผู้รู้อยู่เสมอ แม้แต่อรูปาพจรจิตก็มีรูปจิตนั้นแหละเป็นเครื่องอยู่ อรูปจิตนี้ ผู้ใดอรูปรมาณแล้ว จะเห็นอรูปจิตด้วยอายตนะภายในของตนเองอย่างชัดทีเดียว

อายตนะภายใน ในที่นี้มีได้หมายเอาอายตนะภายในคือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย แลใจ อย่างที่ท่านแสดงไว้ นั้น แต่หมายเอาอายตนะภายในของใจ คือ หมายเอาผู้ละอายตนะภายใน มีตา หู จมูก ลิ้น

กาย เหล่านี้หมดแล้ว แต่ยังมีอายตนะภายในของใจยังมีอยู่อีก อย่างที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย สัมผัส อันเป็นทิพย์ เช่น เมื่อตาเห็น ก็มีได้เอาตาธรรมดานี้ไปเห็น แต่เอาตาของใจไปดู รูปที่ตาของใจ เห็นนั้น ก็มีรูปร่างที่ตาธรรมดาเห็นอยู่นี้ แต่เป็นรูปที่ตาใจเห็นต่างหาก เสียง กลิ่น รส สัมผัส แลอารมณ์ ก็เหมือนกัน

อายตนะภายในของใจนี้ เมื่อสัมผัสเข้าแล้ว จะซาบซึ่งยิ่งกว่าอายตนะภายในดังที่ว่ามีมานั้นมาก เป็นทวีคูณ แลจะสัมผัสเฉพาะตนเองเท่านั้น คนอื่นหารู้ได้ด้วยไม่ อายตนะภายในของจิตนี้พูดยาก ผู้ไม่ได้ภาวนาจนเห็นจิตใจของตนเสียก่อนแล้ว จะพูดเท่าไร ๆ ก็ไม่เข้าใจ จะใช้ภาษาคำพูดของคนเรา ธรรมดาเป็นสื่อสารนี้ยาก จะเข้าใจไม่ได้ ต้องใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบจึงจะพอเข้าใจได้

เหตุนี้ นักปฏิบัติทั้งหลายผู้ไม่ชำนาญในการปฏิบัติ จึงปฏิบัติไม่ค่อยลงรอยกัน ทั้ง ๆ ที่ ปฏิบัติใช้คำบริกรรมอย่างเดียวกัน ถ้าเป็นพระคณาจารย์ผู้ใหญ่เสียแล้ว มีลูกศิษย์ลูกหามาก ๆ ก็ยิ่ง ไปใหญ่เลย ฉะนั้น จึงควรยึดเอาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นที่ตั้ง เราปฏิบัติถูกต้องตามคำ สอนของพระพุทธศาสนาหรือไม่ แบบตำราเป็นบรรทัดเครื่องวัดให้เราดำเนินตาม มิใช่ต่างคนต่าง ปฏิบัติ พุทธศาสนาคำสอนอันเดียวกัน พระศาสนาดองค์เดียวกัน แต่สาวกผู้ปฏิบัติไปคนละทางกันเป็น ที่น่าอัปอายขายขี้หน้าอย่างยิ่ง

อายตนะภายในที่ว่ามีมานั้น มันเป็นของหลอกลวงเหมือนกัน จะเชื่อมันเป็นของจริงเป็นของจริง ทั้งหมดไม่ได้ ของทั้งหมดที่มีอยู่ในโลกนี้ จะต้องเป็นของจริงบ้างของปลอมบ้างด้วยกันทั้งนั้น สรรพ สิ่งทั้งหลายซึ่งมีอยู่ในโลกนี้ทั้งหมด ไม่ว่าสิ่งสารพัดวัตถุ สัตว์ มนุษย์ ทั้งปวง ล้วนแล้วแต่เป็นของ หลอกลวงกันทั้งนั้น

โลก คือ จิต ของคนเรา มาหลอกลวงจิตให้หลงในสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นจริงเป็นจัง แต่แล้วสิ่ง เหล่านั้นเป็นแต่เพียงมายาเท่านั้น เกิดมาแล้วก็สลายแตกดับไปเป็นธรรมดาของมัน

เช่นมนุษย์เกิดมาจากธาตุ ๔ ประชุมกันเข้าเป็นก้อนอันหนึ่ง เขาเรียกกันว่า **ก้อนธาตุ** จิต มนุษย์เข้าไปยึดถือเอา จึงสมมุติเรียกว่า เป็นมนุษย์ เป็นหญิง เป็นชาย เป็นหนุ่ม เป็นสาว แต่งงานกัน มีลูกออกมา หลงรักหลงใคร่ แล้วก็โกรธเกลียดชังกัน เบียดเบียน ฆ่าฟัน อิจฉาริษยา ซึ่งกันและกัน ส่วนอาชีพการงานก็เหมือนกัน เกิดมาในโลกกับเขาแล้ว จะไม่ทำก็อยู่กับเขาไม่ได้ ต้องกระทำ ทำมา ค้าขาย หรือกสิกรรมกสิกร หรือเป็นข้าราชการ ทำไปจนวันตายก็ไม่จบไม่สิ้น คนนี้ตายไปแล้วคนใหม่ เกิดมาตั้งต้นทำอีก ยังไม่ทันหมดทันสิ้นก็ตายไปอีกแล้ว

ตราบใดโลกนี้ยังมีอยู่ มนุษย์คนเราก็เกิดมาทำอยู่อย่างนี้รำไปทุก ๆ คน เมื่อตายไปแล้วก็ไม่มี ใครหอบเอาสิ่งที่ตนกระทำไว้นั้นไปด้วยสักคนเดียว แม้แต่ร่างกายก็ทอดทิ้ง **เว้นแต่กรรมดี แลกรรม ชั่ว ที่ตนทำไว้เท่านั้น ที่ตามจิตใจของตนไป**

โลกจิต ที่มีวิญญูณครองยังหลอกลวงจิตได้ ไม่เห็นแปลกอะไรเลย แม้ที่สุด โลกที่หาวิญญูณ ครองไม่ได้ ก็ยังหลอกลวงจิตเลย เราจะเห็นได้จากสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เช่น ปา ดง พงไฟพร ต้นไม้ ประกอบ ด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิด เกิดในดงดงงาม เขียวชอุ่ม ประกอบด้วยกิ่ง ก้าน ดอก ผล เป็นช่อระย้า เรียงลำดับเป็นระเบียบเรียบร้อย ยิ่งกว่าคนเอาไปประดับตกแต่งไว้ ใครเห็นแล้วก็นิยมชมว่าสวยงาม

ส่วนผาเล่า ก็มีชะงอกเงื่อมงุ่ม เป็นตุ่ม เป็นต่อม มีชะง่อน ชะเงื่อม เฟิงผา ดูน้าอัศจรรย์เป็นหลั่น เป็นถ้องแถว ดังคนเอามาเรียงลำดับให้วิจิตรงดงาม

ส่วนแม่น้ำลำธารซึ่งตกลงแต่ที่สูง แล้วก็ไหลลงสู่ที่ต่ำ เป็นลำธาร มีแก่งมีมูม เป็นลุ่มเป็นดอน มีน้ำไหลกววนเวียน มีหม่อมจฉายปลาหลากหลายพันธุ์ว่ายวนเป็นหมู่ ๆ ดูแล้วก็จับใจ ดูไป เพลินไป ทำให้ใจหลงไหลไปตาม ๆ กัน ดูแล้วเหมือนของเหล่านั้นจะเป็นจริงเป็นจัง เดี่ยว ๆ ของเหล่านั้นก็อันตรายหายจากความทรงจำของเรา หรือมิฉะนั้นคนเราก็จักต้องอันตรายหายไปจากสิ่งเหล่านั้น ไม่มีอะไรเหลือหลออยู่ในโลกนี้สักอันเดียว เป็นอนิจจังทั้งสิ้น

เมื่อของในโลกนี้เป็นของหลอกลวงได้ “ธรรม” ธรรมที่เป็นโลกีย์ ก็หลอกลวงได้เหมือนกัน เราจะเห็นได้จากการนั่งสมาธิภาวนา เมื่อจิตจะรวมเข้าเป็นสมาธิ ตกใจผวา เหมือนกับมีคนมาผลัก บางทีมีเสียงเปรี้ยงเหมือนเสียงฟ้าผ่าลงมาก็มี บางทีกายของเราแตกออกเป็นซีก ๆ ก็มี บางทีมีแสงสว่างจ้าขึ้นมาแลเห็นสิ่งต่าง ๆ เข้าใจว่าเป็นจริงเป็นจัง พอลืมตาขึ้นหายหมด สารพัดแต่มันจะเกิด บางทีพอจิตจะรวมเข้าไป ปรากฏเห็นภูตผี ปีศาจ ทำเป็นหน้ายักษ์หน้ามารมา เลยกลัวว้างหนี เลยเสียสติเป็นบ้าไปก็มี ธรรมที่ยังเป็นโลกีย์อยู่ที่หลอกลวงได้ เช่นเดียวกับโลก ๆ เราแน่แหละ

บางทีเราพิจารณาร่างกายอันนี้ให้เป็นอสุภะ เมื่อใจเราน้อมเชื่อมั่นว่ามันเป็นอย่างนั้นจริง ๆ มันเลยเกิดอสุภะขึ้นมา เบื่อหน่ายพะไปทั้งตัวเลย แต่แท้ที่จริงแล้ว ร่างกายมันก็เป็นอสุภะธรรมดา ๆ เท่าที่มันมีอยู่นั้นแหละ แต่เราเข้าใจผิด หลงไปเชื่อตามจิตมันหลอก เลยหลงเชื่อว่าเป็นอสุภะจริง ๆ ไปยึดถือเอาจนเหม็นติดไม้ติดมือติดตัว ไปไหนก็มีแต่กลิ่นอสุภะทั้งนั้น

จิตที่เราฝึกหัดให้เข้าถึงธรรมแล้ว แต่ธรรมนั้นมันยังเป็นโลกียะอยู่ มันหลอกได้เหมือนกัน พระพุทธเจ้าจึงเทศนาว่า “จิตหลอกจิต” เราจะสังเกตได้อย่างไรว่าจิตหลอกจิต เรื่องเหล่านี้มันยากอยู่เหมือนกัน ถ้าเราไม่เข้าใจเรื่องของจิต เรื่องของใจ **จิต** กับ **ใจ** มันคนละอันกัน ดังภาษาชาวบ้านที่พูดกันว่า **ใจ ๆ** นั้นแหละ **ใจ** เขาหมายเอาของที่เป็นกลางกลาง อะไรทั้งหมดที่เป็นของกลางแล้ว เขาเรียกว่า **ใจ** ทั้งนั้น

คราวนี้มาพูดถึงเรื่อง **จิต** คือผู้คิด ผู้นึก ผู้ปรุง ผู้แต่ง สัญญาอารมณ์ร้อยแปดพันเก้า ไม่มีที่สิ้นสุด นั้นเป็นเรื่องของ **จิต** ตามความรู้สึกของคนทั่วไปแล้ว **จิต** กับ **ใจ** มักจะเป็นอันเดียวกัน ดังพูดออกมาเมื่อไม่สบายว่า “ไม่สบายใจ จิตใจหงุดหงิด” ดังนั้นเป็นต้น ถ้าสบายใจก็บอกว่า “จิตใจมันปลอดโปร่งโล่งไปหมด”

จิต แล **ใจ** แยกออกไว้เป็นคนละส่วนกัน บางที่ท่านก็เรียกว่า จิตเป็นของผ่องใสอยู่เป็นนิจ แต่อาคันตุกะกิเลสจรรยา ทำให้จิตเศร้าหมองต่างหาก หรือบางที่ท่านก็ว่า จิตเป็นของเศร้าหมอง จิตนี้เป็นของผ่องใสสะอาด อะไรหลายอย่างต่าง ๆ นานา ทำให้ผู้ศึกษาเรื่อง **จิต** เรื่อง **ใจ** ยุ่งกันไปหมด

จิต นี้ถ้าเราจะพิจารณาด้วยสามัญสำนึกแล้ว มันให้คิด ให้นึก ให้ปรุง ให้แต่ง ไปต่าง ๆ นานา สารพัดร้อยแปดพันอย่าง ยากที่บุคคลจะห้ามให้อยู่ในอำนาจของตนได้ แม้ที่สุดแต่ถอนหลับไปแล้ว ยังปรุงแต่งท่องเที่ยวไปเลย อย่างเราเรียกว่า **ฝัน** ปรุงแต่งไปทำธุรกิจการงานต่าง ๆ ไปทำสวน ทำนา ไปค้าขาย หาเงินหาทอง อาชีพต่าง ๆ หรืออาฆาตบาดหมาง ฆ่าฟันกัน เป็นต้น

ถ้าเราฝึกหัด **จิต** ของตนที่ตื่นวันนี้ให้สงบอยู่เป็นหนึ่งได้แล้ว เราจะมองเห็นจิตที่เป็นหนึ่งนั้น เป็นหนึ่งอยู่ต่างหาก **กิเลส** มีโทษะ เป็นต้นนั้น อยู่อันหนึ่งต่างหาก **จิต** กับ **กิเลส** มีใช้อันเดียวกัน ถ้าอันเดียวกันแล้ว ใครในโลกนี้จะทำให้บริสุทธิ์ได้ **จิต** เป็นผู้ไปปรุงแต่งเอา **กิเลส** มาไว้ที่จิตต่างหาก แล้วก็ไม่ว่าอันใดเป็น **จิต** อันใดเป็น **กิเลส**

พระพุทธเจ้าพระองค์ตรัสว่า **จิตตํ ปภัสสรํ อากนฺตฺเกหิ กิเลสฺหิ** จิตเป็นของผ่องใสอยู่ทุกเมื่อ **กิเลส**เป็นอาคันตุกะจรมาต่างหาก นี่ก็แสดงว่า พระพุทธองค์ตรัสไว้ชัดแล้ว

ของในโลกนี้ต้องประสมกันทั้งหมดจึงเป็น **โลก** ของอันเดียวมีแต่ **ธรรม** คำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ผู้เห็นธรรมเป็นของหลายอย่างต่าง ๆ กัน ผู้นี้ได้ชื่อว่ายังเข้าไม่ถึงธรรม นัยหนึ่งเหมือนกับน้ำเป็นของใสสะอาด เมื่อบุคคลนำเอาสีมาประสมย่อมมีสีต่าง ๆ เช่น เอาสีแดงมาประสม น้ำก็เลยเป็นสีแดงไป เมื่อเอาสีดำมาประสม น้ำก็เลยเป็นสีดำไป สุดแต่จะเอาสีอะไรมาประสม น้ำก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นสีนั้น ๆ แท้จริงแล้วน้ำเป็นของใสสะอาดอยู่ตามเดิม หากผู้มีปัญญาสามารถถล่นกรองเอาน้ำออกมาได้ น้ำก็ใสสะอาดเป็นปกติอยู่ตามเดิม สีเป็นเครื่องประสมน้ำให้เป็นไปต่าง ๆ

น้ำ เป็นของมีประโยชน์มาก สามารถชำระของสกปรกสิ่งโสโครกทั้งปวงให้สะอาดได้ ความสะอาดของตนมีอยู่แล้ว ยังสามารถแทรกซึมเข้าไปในสิ่งโสโครกทั้งปวง ชำระเอาสิ่งโสโครกเหล่านั้นออกมาได้ นี่ก็ฉันใด ผู้มีปัญญาทั้งหลายย่อมสามารถถล่นกรองเอาจิตของตนที่ปะปนกับกิเลสออกมาได้ ฉะนั้น

คราวนี้มาพูดกันถึงเรื่อง **จิต** กับ **ใจ** ให้เข้าใจกันก่อน จึงค่อยพูดกันถึงเรื่องกิเลส อันเกิดจากจิตต่อไป

จิต คือผู้คิด ผู้นึก ผู้ปรุง สัมผัส สัญญาอารมณ์ทั้งหมดเกิดจากจิต เมื่อพูดถึงจิตแล้วไม่หนึ่งเฉยได้เลย แม้ที่สุดเรานอนอยู่ก็ปรุงแต่งไปเรื่อยแปดพันเก้า อย่างที่เราเรียกว่า ผัน นั้นเอง จิตไม่มีการนิ่งอยู่เฉยได้ จิตนอนหลับไม่เป็น แลไม่มีกลางคืนกลางวันเสียด้วย ที่นอนหลับนั้นมิใช่จิต กายต่างหาก มันเหนื่อยจึงพักผ่อน **จิต** เป็นของไม่มีตัวตน แทรกซึมเข้าไปอยู่ได้ในที่ทุกสถาน แม้แต่ภูเขานาฬิกาที่ยังแทรกเข้าไป แทรกทะลุปรุโปร่งได้เลย **จิต** นี้มีอภินิหามมาก เหลือที่จะพรรณนาให้สิ้นสุดได้

ใจ คือผู้เป็นกลาง ๆ ในสิ่งทั้งปวงหมด ใจก็ไม่มีตัวตนอีกนั้นแหละ มีแต่ผู้รู้อยู่เฉย ๆ แต่ไม่มีอาการไป อาการมา อดีตก็ไม่มี อนาคตก็ไม่มี บุญแลบาปก็ไม่มี นอกแลในก็ไม่มี กลางอยู่ตรงไหน **ใจ** ก็อยู่ตรงนั้น **ใจ** หมายความว่า เป็นกลาง ๆ ดังภาษาชาวบ้านเขาเรียกกันว่า ใจมือ ก็หมายความว่ากลางมือ ใจเท้า ก็หมายความว่ากลางเท้า แม้ที่สุดเมื่อถามถึงใจคนเรา ก็ต้องชี้เข้าท่ามกลางหน้าอก แต่แท้จริงแล้วที่นั่นไม่ใช่ใจ นั่นเป็นแต่หทัยวัตถุ เครื่องสูบฉีดเลือดที่เสียแล้วกลับเป็นของดีให้ไปหล่อเลี้ยงสิ่งต่าง ๆ ในสรรพวงค์ร่างกายเท่านั้น **ตัวใจแท้**มิใช่วัตถุ เป็นนามธรรม

จิต กับ **ใจ** โดยความหมายแล้วก็อันเดียวกัน ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า “จิตอันใด ใจก็อันนั้น

ใจอันใด จิตก็อันนั้น” **จิต** กับ **ใจ** เป็นไวพจน์ของกันแลกัน ดังพุทธภาษิตว่า **จิตตํ ทนฺตํ สุขวาทํ** จิตที่ฝึกหัดดีแล้วนำความสุขมาให้ หรือ **มโนปุพฺพ คมารมฺมา** ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน เป็นต้น แต่โดยส่วนมากท่านจะพูดถึงเรื่องจิตเป็นส่วนมาก เช่น เรื่องพระอภิธรรม จะพูดแต่เรื่องจิตเจตสิกทั้งนั้น จะเป็นเพราะจิตทำงานมากกว่าใจ ไม่ว่าจะเรื่องของกิเลส หรือเรื่องของการชำระกิเลส (คือ ปัญญา) เป็นหน้าที่ของจิตทั้งนั้น

กิเลสมีไซ้จิต จิตไม่ไซ้กิเลส แต่จิตไปยึดเอากิเลสมาปรุงแต่งให้เป็นกิเลส ถ้าจิตกับกิเลสเป็นอันเดียวกันแล้ว ใครในโลกนี้จะชำระกิเลสให้หมดได้

จิต แล **กิเลส** เป็นแต่นามธรรมเท่านั้น หาได้มีตัวมีตนไม่ จิตที่ส่งไปทางตา หู เป็นต้น ก็มีไซ้ตา หู เป็นต้น แต่จิตกระทบกับอายตนะจึงเป็นเหตุให้เกิดกิเลสเท่านั้น เมื่อตา เป็นต้น กระทบกับรูป ให้เกิดความรู้สึก แล้วความรู้สึกนั้นก็หายไป จิตไปตามเก็บเอาความรู้สึกนั้นมาเป็นอารมณ์ จึงเกิดกิเลส ดีแลชั่ว รักแลชัง ต่างหาก **ผู้ไม่เข้าใจ ไปหลงว่าจิตเป็นกิเลส ไปแก้แต่จิต ตัวกิเลสไม่ไปแก้** ไม่ไปแยกเอาจิตให้ออกจากกิเลส อย่างนี้ แก้เท่าไร ๆ ก็แก้ไม่ออก เพราะแก้ไม่ถูกจุดสำคัญของจิต จิตไปหลงยึดเอาสิ่งสารพัดวัตถุ เครื่องใช้ต่าง ๆ มาเป็นของกู ๆ ติดมันอยู่ในสิ่งนั้น ๆ มันเลยเป็นกิเลส

เป็นต้นว่า เรือกสวน ไร่นา ทรัพย์สินเงินทอง วัตถุต่าง ๆ แม้ที่สุดแต่บุตร ธิดา สามี ภรรยา พี่ บ้า น้ำ อา เป็นที่สุด ที่เป็นของกู ๆ จิตเลยเป็นกิเลส แต่สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นมันเป็นอยู่อย่างไร มันก็เป็นอยู่อย่างนั้น มันหาได้ไปเป็นตามความหลงยึดมันถือมันของเราไม่ ดังภรรยาสามีของเรา หลงยึดมันถือมัน สำคัญว่าเป็นของเราจริง ๆ ราวกับว่าเอาหัวใจของเขามาไว้ในหัวใจของเราเลยทีเดียว เวลาเขาคิดจะทำมิฉฉาจาร เขาไม่ได้บอกเราเลยสักนิดเดียว พอรู้เรื่อง เราเกิดความทุกข์ระทมใจแทบตาย นี่ก็เพราะ **ความหลง** ไม่เห็นตามความเป็นจริงของมันนั่นเอง ยิ่งเป็นสิ่งที่หาวิญญูณไม่ได้เสียแล้ว ก็ยิ่งไปกันใหญ่ เช่น เพชร นิล จินดา ราคาแพง ๆ เก็บใส่ตู้ใส่หีบไว้แน่นหนา กลัวขโมยจะมลักเอาไป แต่ตัวมันเองหาได้รู้สึกอะไรไม่ ใครมาลักมาขโมยเอาไปก็ไม่มีความรู้สึก จะไว้วางใจก็ตัวเจ้าของผู้ไปยึดมันถือมันนี่ต่างหาก กิเลสตัวผู้ไปยึดถือนี้มันร้ายกาจเอาเสียจริง ๆ ไม่ว่าจะอะไรทั้งหมด มันเข้าไปยึดถือเอาเลย แล้วก็ฝังตัวลึกเข้าไปจนถอนไม่ขึ้น

จิต ใจ แล กิเลส มีความหมายดังได้อธิบายมานี้

จิต ผู้ที่ไม่ได้ฝึกฝนอบรมไว้ให้ดีแล้ว มีแต่จะนำให้กิเลสมาทับถมถายเดียว ตรงกันข้าม ถ้าผู้ได้ฝึกฝนอบรม **จิต** ไว้ดีแล้ว ก็จะเป็นขุมทรัพย์อันมหาศาล เพราะจิตเป็นผู้เส่ส่ายแสวงหากิเลสใส่ตัวเอง **พร้อม ๆ** กันนั้นก็เป็นผู้แสวงหาปัญญามาให้ตัวอีกด้วย

บ่อเกิดกิเลสของจิต ก็ไม่พ้นจากอายตนะทั้ง ๖ ซึ่งจิตเคยใช้อยู่ประจำแล้ว อายตนะทั้ง ๖ นี้ เป็นสมบัติอันล้ำค่าของจิต เท่ากับแก้วสารพัดนึกของจิตก็ว่าได้ จะใช้ให้ไปดูรูปที่สดสวยงดงามลักปานใดก็ได้ **ตา** ก็ไม่อัน ตามัว ตาเสีย ไปหาแว่นมาใส่ก็ยังได้ **หู** ก็ยังใช้ได้ดีใหญ่เลย ตาหลับแล้วหูยังได้ฟัง ได้ยินสบายเลย **จมูก** ก็เช่นเดียวกัน ไม่ต้องไปยืมเอาตา แลหู มาดมกลิ่นแทน แต่จมูกจะต้อง

รับหน้าที่คนเดียว ตมกลิ่นเหม็นกลิ่นหอมด้วยตนเองทั้งนั้น **ลิ้น** ก็ไม่ต้องเกี้ยวให้ตา หู จมูกมาทำหน้าที่รับรสแทนเลย พอป้อนอะไรเข้าไปในปากเท่านั้นแหละ ไม่ว่าจะอะไรทั้งหมด ลิ้นจะต้องรับหน้าที่รับรู้รสชาติ รสเผ็ด เค็ม หวาน เปรี้ยว อร่อย แลไม่ อร่อย ทันที **กาย** ก็รับรู้สัมผัสอันนี้มันนวล อ่อน แข็ง อะไร ต่าง ๆ ยิ่ง **ใจ** แล้ว มโนสัมผัส รู้คิดนึกอะไรต่อมิอะไรด้วยตนเอง ไม่ต้องไปเกี่ยวข้องด้วยอายตนะทั้ง ๕ หรือจิตใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นหน้าที่ของใจโดยเฉพาะเลยทีเดียว

สิ่งทั้ง ๕-๖ นี้เป็นของเก่า เคยรับใช้จิตมานานแล้วจนคล่องแคล่วทีเดียว แต่ให้ระวังหน่อยของเก่าเราเคยใช้มา ให้ความสุขสบายมานานนั้น มันอาจทำพิษให้เราเมื่อไรก็ได้ ดังโบราณท่านกล่าวไว้ว่า **ข้าเก่า ฐเก่า เมียรัก** ไม่ควรไว้วางใจของ ๓ อย่างนี้ มันอาจทำพิษให้เราเมื่อไรก็ได้

เมื่ออธิบายให้เข้าใจถึงเรื่อง **จิต** แล **ใจ** พร้อมด้วย **กิเลส** เครื่องเศร้าหมองของจิตแล้ว **ผู้ต้องการที่จะกำจัดกิเลสให้พ้นออกจากจิตของตน พึงหัดสมาธิให้ชำนาญเสียก่อน จึงแยกจิต แล กิเลส ออกจากกันได้** ถ้ามีฉะนั้นแล้ว จิตแลกิเลสจะเป็นอันเดียวกันเลย ไม่ทราบว่าจะแยกอย่างไรกันออก ถ้ามีสมาธิแลชำนาญแล้ว การแยกจิตแลกิเลสออกจากกันจะค่อยง่ายขึ้น คือ จิตตั้งมั่นในอารมณ์อันเดียวแล้ว เรียกว่า **สมาธิ** สมาธิ ไม่มีอาการส่งสายไปภายนอก นั้นเป็นที่ตั้งฐานของการต่อสู้กับกิเลส จิตที่มั่นส่งสายไปหาอารมณ์ภายนอกนั้น มันส่งสายไปหากิเลส

ถ้าหากเรากำหนดรู้เท่าทัน อย่าให้มันไปหมายมั่นสัญญาจดจำแลปรุงแต่ง ให้มีแต่เพียงรู้เฉย ๆ กิเลสมันก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะจิตนี้กว่าจะเกิดกิเลสขึ้น มันต้องจดจำ ดำริ ปรุงแต่ง มันจึงเกิดขึ้น ถ้าเพียงแต่รู้เฉย ๆ กิเลสไม่มี เช่น ตาเห็นรูป ก็สักแต่ว่าเห็น มันก็ไม่เกิดกิเลสอะไร

ถ้าตาเห็นรูป จดจำว่าเป็นหญิง เป็นชาย ว่าดำ ว่าขาว สวย แลไม่สวย แล้วดำริ ปรุงแต่งไปต่าง ๆ นานา มันก็เกิดกิเลสตามเราปรุงแต่ง จึงมาทับถมจิตเราที่ผ่องใสอยู่แล้วให้เศร้าหมองไป สมาธิเลยเสื่อม กิเลสเลยเข้ารุมล้อม

หูฟังเสียง ก็เช่นเดียวกัน เมื่อหูฟังเสียงก็สักแต่ว่าฟัง อย่าไปจดจำ หรือดำริ ปรุงแต่งในเสียงนั้น ๆ ฟังแล้วก็ผ่านไป ๆ มันก็จะไม่เกิดกิเลสอะไร เหมือนกับเราฟังเสียงนก เสียงกา หรือ เสียงน้ำตก เป็นต้น ส่วนอายตนะอื่น ๆ นอกนั้น มีจมูก เป็นต้น ก็ทำนองเดียวกัน

เมื่อเราฝึกหัดสมาธิให้ชำนาญชำนาญแล้ว เวลาอายตนะทั้งหลาย มีตาเห็นรูป เป็นต้น จะกำหนดจิตให้เข้าถึงสมาธิ แล้วจิตก็จะมองเห็นรูป สักแต่ว่ารูปเฉย ๆ จะไม่จดจำว่ารูปเป็นหญิง เป็นชาย เป็นหนุ่ม เป็นแก่ ขาวแลดำ สวย แลไม่สวย แล้วก็ดำริปรุงแต่งไปต่าง ๆ นานา กิเลสก็จะไม่เกิดในที่นั้น ๆ การชำระจิตอย่างที่ว่ามานี้ เป็นแต่ชำระได้ชั่วคราว เพราะเหตุทำสมาธิให้มันคงชำนาญ ถ้าสมาธิไม่มีกำลังแล้ว ไม่ได้ผลเลย ถ้าจะชำระจิตให้สะอาดหมดจดจริงจังแล้ว ต้องทำวิปัสสนา ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ฉาน สมาธิ วิทยาศาสตร์ ใช้นามธรรมพิจารณารูปอย่างเดียวกัน แต่ต่างกันในความหมายแลความประสงค์ ฉาน แลสมาธิ ดังอธิบายมาแล้ว จะอธิบายซ้ำอีกเล็กน้อยเพื่อทวนความจำ

ฉาน พิจารณาด้วยนามธรรม คือ **จิต** เอาไปเฟ่งรูปธรรม คือ เช่น เฟ่งร่างกายอันนี้ให้เห็นเป็นธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม จิตน้อมเชื่อมั่นว่าตัวของเราเป็นสิ่งนั้นจริง ๆ จนเกิดภาพเป็นดินขึ้นมาจริง ๆ บางทีตนเองพิจารณาเห็นภาพหลอกลวง ว่าเป็นสิ่งนั้นจริง ๆ จนกลัว เลยเกิดวิปริตจิตเป็นบ้าก็มี แลยังมีอาการมากกว่านี้อีกแยะ นี่เป็นเรื่องของ **ฉาน**

เรื่องของ **สมาธิ** ก็พิจารณาอย่างนั้นเหมือนกัน แต่พิจารณาเป็น ๒ นัย คือ ไม่เห็นแต่ภายใน เห็นทั้งภายนอกด้วย เห็นภายในคือเห็นแบบ ฉาน เห็นว่าร่างกายของเราเป็นอสุภะ เปื่อยเน่าเป็นของน่าเกลียด ความเห็นอีกอันหนึ่งเห็นว่ามันจะน่าเกลียดอะไร เราอยู่ด้วยกันมาแต่ไหนแต่ไรมา เราก็ไม่เห็นเป็นอะไร มันเป็นอสุภะก็ของธรรมดาของร่างกาย มันเป็นธรรมชาติของมันอยู่อย่างนั้นแต่ไรมาแล้ว นี่เป็นความเห็นของผู้ฝึกหัดสมาธิ

เรื่องของ **วิทยาศาสตร์** ก็พิจารณาอย่างนั้น พิจารณาจนหนึ่งแนวลงสู่เรื่องนั้นจริง ๆ ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วก็จะไม่รู้เรื่องเหล่านั้น เช่น พิจารณากายวิภาค เห็นเรื่องของกายมนุษย์คนเรา มีชิ้นส่วนประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ให้เคลื่อนไหวไปมาได้แบบนี้ ๆ แล้วก็บันทึกไว้เป็นตำรา เรียนกันต่อ ๆ ไป นี่เป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ ดีเหมือนกัน ถ้าไม่มีวิทยาศาสตร์ เราเกิดมาก็ไม่ได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ วิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือสร้างโลก ของผู้ยังติดอยู่ในโลก ยังไม่เบื่อ บางคนอายุตั้ง ๑๐๐ ปี ยังไม่อยากตาย ยังขออยู่ไปอีกสัก ๕๐-๖๐ ปีก่อน นักวิทยาศาสตร์สร้างโลกยังไม่จบ ตายไปแล้ว คนอื่นเกิดมาสร้างใหม่อีก ตายแล้วเกิด เกิดแล้วตาย มาสร้างโลก อย่างนี้ไม่รู้จักจบสิ้น

นักวิทยาศาสตร์ส่วนมากมักเห็นว่าตายไปแล้วก็หมดเรื่องไปเรื่องหนึ่ง หรือเราเคยเป็นอะไร มีวิถีสถานะเช่นไรอยู่ในโลกนี้ ตายไปแล้วก็จะเป็นอยู่อย่างเคยไม่เปลี่ยนแปลง ไม่เชื่อกรรมเชื่อผลของกรรม ทั้ง ๆ ที่เขาเหล่านั้นทำกรรมอยู่นั่นเอง เช่น เขาแต่งมนุษย์เพศชายให้เป็นหญิงได้ ดังนี้ เป็นต้น เขาเชื่อว่ากรรม คือ ตัวมนุษย์วิทยาศาสตร์เองเป็นผู้แต่งคน ไม่ใช่กรรม คือบุญ แลบาป เป็นของไม่มีตัวตน ของไม่มีตัวตนจะมาทำของที่มีตัวตนได้อย่างไร

ท่านผู้รู้ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ท่านเหล่านั้น **เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม** เราเกิดมาเวียนว่ายตายเกิด นับเป็นอนอกอนันตชาติเพราะกรรมเก่า เกิดมาใช้กรรมเก่ายังไม่หมดสิ้น ทำกรรมใหม่อีกแล้ว เป็นอย่างนี้อยู่ตลอดภาพตลอดชาติ ท่านเรียกว่า **วิภูฏะ ๓** เกิดมาเรียกว่า **วิปากวิภูฏ** เกิดจากวิปากของกรรม เกิดมาแล้วต้องประกอบกรรม ไม่ทำดีก็ทำชั่ว เรียกว่า **กัมมวิภูฏ** การประกอบกรรมมันต้องมีเจตนา เจตนาอันเป็นกิเลส เรียกว่า **กิเลสวิภูฏ** ผลของกิเลสอันนี้เรียกว่า **วิปากวิภูฏ** **วิปากวิภูฏ** กลับมาเกิดอีก วนเวียนกันอยู่อย่างนี้ ไม่รู้จักจบจักสิ้นสักที **ผู้รู้ทั้งหลายท่านเห็นโทษของความเกิด เบื่อหน่ายในความเกิด หาวิธีไม่ให้เกิดอีกด้วยการหัดทำฉาน สมาธิ แลเจริญปัญญา วิปัสสนา รู้แจ้งแทงตลอด เห็นตามสภาพเป็นตามธรรมดาของมัน ปล่อยวางไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงหมด จิตใจสะอาด กลายมาเป็นใจ กิเลสตามไม่ทัน**

วิทยาศาสตร์เฟ่งพิจารณาจนเห็นชัดแจ้งตามเป็นจริง แต่เป็นรูปธรรม เป็นของภายนอก แล้วบันทึกเป็นตำราสอนกันต่อ ๆ ไป ส่วนในทางธรรม ต้องฝึกหัดทำ ฉาน สมาธิ แลปัญญาวิปัสสนา รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งนั้น ๆ ที่เป็นรูปธรรมทั้งเป็นนามธรรม ด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์ แลไม่สามารถจะบันทึกออก

มาเป็นรูปธรรมได้ แต่พูดรู้เรื่องกันได้ในพวกผู้ปฏิบัติด้วยกัน

นักพุทธธรรมะจงระวัง พูดถึงเรื่อง ฌาน กลับเป็นสมาธิ แลวิทยาศาสตร์เสีย เลยไม่รู้ตัว เมื่อพูดถึงเรื่อง สมาธิ เลยกลายเป็นฌาน แลวิทยาศาสตร์ไปจับ ของทั้ง ๓ อย่างนี้ใกล้กันมาก

นักปฏิบัติทั้งหลายใจร้อน เรียกว่าชิงสุกก่อนห่าม หรือตายก่อนเกิด ทำความสงบบริกรรมภาวนา ใจยังไม่เป็นสมาธิ อยากจะรู้จะเห็นสิ่งต่าง ๆ เลยนี่ก็ปรุงแต่งไปตามมतिของตน แลมันก็เป็นตามนั้นจริง ๆ ถึงแม้ถึงขั้นสมาธิภาวนาแล้ว ผู้ไม่ชำนาญในสมาธิภาวนาของตน ก็ยังปรุงแต่งไปได้ เลยสำคัญว่าตนเกิดความรู้จากภาวนา ถ้านักปฏิบัติจริงแล้วจะไม่อยากรู้อย่างนั้น มีแต่ตั้งหน้าตั้งตาทำสมาธิ ให้จิตสงบอย่างเดียว มันจะเกิดความรู้อะไรหรือไม่ก็ตาม ถ้าวาสมาธิความสงบเป็นของสำคัญ สมาธิความสงบมันคงดีแล้ว ปัญญาความรู้จะรู้อะไรต่าง ๆ มันจะไปไหนพ้น อุปมาเหมือนไฟยังไม่ดับ แสงสว่างแลความร้อนย่อมมี

ผู้ทำสมาธิมันคงดีแล้วไม่อะไรทั้งหมด ขยันทำแต่สมาธิ ทั้งกลางวัน แลกลางคืน ไม่คิดถึง ความเหนื่อยยากลำบากอะไร ขอให้ได้สมาธิแล้วก็พอ นั้นได้ชื่อว่า “นักปฏิบัติ” โดยแท้

ในที่นี้ ผู้เขียนอยากจะแสดง ฌาน กับ สมาธิ ให้เห็นความแตกต่างกัน พอเป็นนิหัตถ์สัก เล็กน้อย ฌาน แล สมาธิ มีใช้อย่างเดียวกัน ท่านผู้รู้ทั้งหลายท่านก็แสดงว่า ฌานอันหนึ่ง สมาธิอันหนึ่ง เพราะท่านแสดงองค์ฌานแลการละก็ต่างกัน ถึงฌาน แลสมาธิจะใช้คำบริกรรมอย่างเดียวกัน แต่การพิจารณามันแตกต่างกัน ถ้าพิจารณาให้ดีแล้ว แม้ความรู้ก็ต่างกัน ตัวอย่างเช่น

พิจารณาความตาย ฌาน พิจารณาแต่ตาย ๆ อย่างเดียว จนจิตนิ่งแนลงเป็นฌาน รวมเข้าเป็น ภาวังค์ บางทีก็หนึ่งเฉยไม่รู้ตัว อย่างนี้เรียกว่าหนึ่งหลับ ได้เป็นนาน ๆ ตั้งหลายชั่วโมงก็มี บางทีหนึ่งเฉยอยู่ ยินดีกับความสงบของฌานนั้น พุดง่าย ๆ จิตใดที่บริกรรมภาวนานี้ก็น้อมเอาแต่คำบริกรรมนั้น อย่างเดียว แล้วน้อมเอาจิตนั้นให้เข้าสู่ภาวังค์ คือสุขสงบอย่างเดียว จนจิตเข้าสู่ภาวังค์ จะหายหรือไม่ หายเงียบก็ตาม เรียกว่า ฌาน หรือจะพิจารณาของภายนอก เช่น ดิน หรือ น้ำ-ไฟ-ลม ก็ตาม ล้วนแล้ว แต่เพ่งพิจารณาเพื่อน้อมจิตให้รวมเข้าเป็นภาวังค์ทั้งนั้น แล้วก็ยินดีพอใจกับความสงบอย่างเดียว

ฌาน แปลว่า เพ่ง คือจะเพ่งเอาดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นอารมณ์ของภายนอก หรือเอาของภายใน ภายของตัวเอง หรือจะเพ่งจิตเป็นอารมณ์ก็ตาม ได้ชื่อว่า “เพ่ง” ด้วยกันทั้งนั้น จิตที่เพ่งอยู่ในอารมณ์ อันเดียว ไม่ไปเอาอารมณ์อื่นมาเกี่ยวข้อง นั้นแหละเป็นการช่มกิลเลสด้วยฌาน

ฌาน เมื่อจิตถอนออกจากฌานแล้ว กิเลสที่มีอยู่ที่พุดขึ้นตามเดิม ท่านอธิบายไว้ชัดเลยว่า ฌาน มีองค์ ๕ คือ วิตก ๑ วิจาร ๑ ปีติ ๑ สุข ๑ เอกัคคตา ๑

เมื่อจะเป็นฌานก็มี ภาวังค์บาท ภาวังค์จรณะ ภาวังค์ปัจเฉท

เมื่อเข้าถึงฌานแล้วละกิเลสได้ ๕ คือ กามฉันทะ ๑ พยาบาท ๑ ถีนมิทธะ ๑ อุทธัจจกุกกุจจะ ๑ วิจิกิจฉา ๑ (แท้จริงเป็นเพียงแต่ ขม มิใช่ ละ) แต่ท่านไม่ได้อธิบายไว้ว่าฌานอะไร ละกิเลสได้เท่าไร นักปฏิบัติโปรดได้พิจารณาด้วย ถ้าเห็นในที่ใดแล้ว กรุณาออกไปยังผู้เขียนด้วย ผู้เขียนยินดีฟังเสมอ ความรู้อันเกิดจากฌานนั้น ถ้าผู้นั้นเคยได้บำเพ็ญมาแต่ชาติก่อนก็จะเกิดความรู้ต่าง ๆ นานา

หลายอย่าง แต่ความรู้ที่นั่นมักจะเข้าไปในการส่งออกข้างนอก โดยมากจับเอาจิตผู้ส่งออกไปรู้ไม่
ค่อยได้ เหมือนกับตามองเห็นรูป แต่ตาไม่เคยเห็นตาตนเองเลย เช่น รู้เห็นอดีตอนาคตของตนเองแล
คนอื่น ว่าตนเองแลคนนั้นคนนั้นเคยมีชาติภูมิเป็นอยู่อย่างนั้นอย่างนี้ เคยมีสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่าง
นั้นอย่างนี้ แต่ไม่ทราบว่ามีลำดับภพชาติแลในระหว่างนั้นได้เป็นอะไร ดังนี้ เป็นต้น แต่หาได้รู้ละเอียด
ไปถึงตัวเราแลคนนั้นได้ทำกรรมอะไรไว้จึงได้ไปเกิดเช่นนั้นไม่ แลเมื่อจะรู้จะเห็นก็ต้องจิตเข้าถึง
ภวังค์ มีอาการคล้าย ๆ กับคนจะนอนหลับเคลิ้มไปหรือหายเจ็บไปเลย แล้วเกิดความรู้ขึ้นในขณะจิต
เดียวเท่านั้น

สมาธิ นั้นจะจับเอาคำบริกรรมของฌานดังอธิบายมาแล้วนั้นก็ได้อีก หรือจับเอาอันอื่นที่มาก
ปรากฏแก่จิตของตนก็ได้ เช่น เดินไปเห็นเขาทำทารุณกรรมแก่สัตว์ หรือมนุษย์อย่างสาหัส แล้วเกิด
ความสงสารเป็นอย่างยิ่งแก่สัตว์เหล่านั้น เป็นต้น แล้วจับเอามาพิจารณาจนเห็นชัดแจ้งว่า มนุษย์แล
สัตว์เกิดมามีแต่เบียดเบียนซึ่งกันแลกัน สัตว์ตัวน้อยแลมีอำนาจน้อยย่อมเป็นเหยื่อของการเบียด
เบียนของสัตว์ตัวใหญ่แลมีอำนาจมากอยู่อย่างนี้ หาได้มีที่สิ้นสุดไม่ トラบใดโลกนี้ยังเป็นโลกอยู่ แล้ว
เกิดมีความสลัดสังเวชในสัตว์เหล่านั้นพร้อมทั้งตัวของเรา ซึ่งก็เป็นสัตว์ตัวหนึ่งของโลกเหมือนกับเขา
จิตก็สลัดหลุดเหมือนชนไก่ถูกไฟฉะนั้น แล้วก็รวมเข้ามาเป็นสมาธิ

พูดง่าย ๆ เรียกว่า **ฌาน** พิจารณาบริกรรมเพ่งพยายามเพื่อให้จิตรวม เมื่อจิตรวมแล้วก็ยินดี
กับสุขสงบของฌานนั้น ไม่อยากพิจารณากรรมอะไรอีก **สมาธิ** ก็พิจารณาเช่นเดียวกัน แต่พิจารณาให้
เห็นสิ่งนั้น ๆ ให้เห็นสภาพตามเป็นจริงของมันอย่างไร จิตจะรวมหรือไม่รวมก็ไม่คำนึงถึง มีแต่เพ่ง
พิจารณาให้เห็นตามสภาพความเป็นจริงของมันก็แล้วกัน ด้วยอำนาจจิตที่แน่วแน่ในอารมณ์อันเดียว
นั้นแหละ จิตเลยเป็นสมาธิไปในตัว มีลักษณะเหมือนกับนั่งสงบอยู่คนเดียว แต่จิตยังฟุ้งซ่านอยู่ ชยบ
ออกไปนั่งอยู่อีกแห่งหนึ่งซึ่งอากาศโปร่งดี จิตใจก็เบิกบานแล้วอารมณ์ภายในจิตก็หายหมด ไม่วุ่นวาย
ฉะนั้น

เมื่อมันจะเกิดความรู้ขึ้นมานั้น มันก็เกิดขึ้นมาอย่างฉับพลันแหละ แต่มันไม่หลง
ลืมตัว รู้แลเห็นอย่างคนนั่งดูปลาหรืออะไรว่ายอยู่ในตู้กระจกฉะนั้น แลเมื่อจะเกิดถ้าผู้ชำนาญในการ
เข้าสมาธิแล้ว ไม่เลือกกาลเวลา ยืน เดิน นั่ง นอน ย่อมรู้ได้ทุกเมื่อ อย่างพระโมคคัลลานะ ท่านลงมา
จากภูเขาชิลมกุฎ เห็นเปรตตัวหนึ่งยาว ๓ คาพยุต มีปากเท่ารูเข็ม ท่านอดยิ้มไม่ได้ ท่านจึงยิ้มอยู่คน
เดียว หมู่กษัตริย์ทั้งหลายเห็นดังนั้นจึงถามท่าน ท่านก็ไม่บอก แล้วบอกว่าท่านทั้งหลายจะรู้เรื่องนี้ใน
สำนักของพระพุทธเจ้า เมื่อไปถึงสำนักพระพุทธเจ้าแล้ว ท่านจึงกราบทูลพระพุทธองค์ว่า “ข้าพระพุทธ
เจ้าลงมาจากภูเขาชิลมกุฎ เห็นเปรตตัวหนึ่งยาว ๓ คาพยุต มีปากเท่ารูเข็ม ก็นอนอะไรทำไรก็ไม่อิ่ม”
พระพุทธองค์ตรัสว่า “ดีแล้ว ๆ โมคคัลลานะเป็นลูกศิษย์ของเรา เปรตตัวนี้เราเห็นแต่เมื่อเราตรัสรู้ใหม่ ๆ
วันนี้โมคคัลลานะมาเป็นพยานของเรา”

สมาธิ เมื่อจะเข้าต้องมีสมาธิเป็นเครื่องวัด เมื่อจิตฝึกหัดยังไม่ชำนาญมันจะรวมได้เป็นครั้ง
เป็นคราวนิด ๆ หน่อย ๆ เรียกว่า “ชณิกสมาธิ” ถ้าหากฝึกหัดจิตค่อยชำนาญน้อย จิตจะรวมเป็น

สมาธิอยู่ได้นาน ๆ หน่อยเรียกว่า “อุปปจารสมาธิ” ถ้าฝึกหัดจิตได้เต็มที่แล้ว จิตจะรวมเข้าเป็นสมาธิเต็มที่เลยเรียกว่า “อัปปนาสมาธิ” แต่จิตจะเกิดรู้แต่เฉพาะจิตที่เป็นอุปปจารสมาธิเท่านั้น สมาธิอื่นจะไม่เกิดเลย แลเมื่อเกิดก็มักเกิดเป็นไปเพื่อเตือนแลสอนตนเองเป็นส่วนมาก

เช่น ปรากฏเห็นเป็นอุโบสถใหญ่มีพระสงฆ์เป็นอันมากเข้าประชุมกันอยู่ อันแสดงถึงการปฏิบัติของเราถูกต้องดีแล้ว หรือปรากฏเห็นว่าทางอันรกขรุขระ มีพระคลุมจีวรไม่เรียบร้อย หรือเปลือยกายเดินอยู่ อันแสดงถึงการปฏิบัติของเราผิดทาง หรือไม่เรียบร้อยตามมรรคปฏิบัติ ดังนี้ เป็นต้น

การละกิเลสท่านก็แสดงไว้ว่า **พระโสดาบัน** ละกิเลสได้ ๓ คือ ลักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สัมมัตตปริมาสา ๑ **พระสกทาคามี** ละกิเลสเบื้องต้นได้ ๓ เหมือนกัน กับทำกามราคะ ๑ ปฏิฆะ ๑ ให้เบาบางลงอีก **พระอนาคามี** ก็ละกิเลส ๓ เบื้องต้นนั้นได้ แล้วยังละกามราคะ ๑ ปฏิฆะ ๑ ได้เด็ดขาดอีกด้วย **พระอรหันต์** ละอริยมภาคยสังโยชน์ทั้ง ๕ เบื้องต้นได้แล้ว ยังละรูปราคะ ๑ อรูปราคะ ๑ มานะ ๑ อุทธัจจะ ๑ อวิชชา ๑ ได้อีกด้วย

ฉาน แล สมาธิ ถึงแม้ว่าจะบริกรรมภาวนาอันเดียวกัน แต่การพิจารณาต่างกัน แลเวลาเข้าเป็นองค์ฉาน แลสมาธิมันก็ต่างกัน ความรู้ความเห็นก็ต่างกัน ดังได้อธิบายมานี้

ฉาน แล สมาธิ ทั้งสองนี้ ผู้ฝึกหัดกรรมฐานทั้งหลายจะไม่ให้เกิดไม่ได้ มันหากเกิดเป็นคู่กัน อย่างนั้นเอง แลมันก็กลับกันได้เหมือนกัน บางทีจิตรวมเข้าเป็นฉานแล้วเห็นโทษของฉาน พิจารณา กลับเป็นสมาธิไปก็มี บางทีฝึกหัดสมาธิไป ๆ สติอ่อนรวมเข้าเป็นฉานไปก็มี ฉาน แล สมาธิ มันหากเป็นเหตุเป็นปัจจัยของกันแลกันอยู่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ผู้ใดไม่มีฉานผู้นั้นไม่มีสมาธิ ผู้ใดไม่มีสมาธิผู้นั้นก็ไม่มีฉานเหมือนกัน” เพราะฉานแลสมาธิฝึกหัดสายเดียวกัน คือเข้าถึงจิตเหมือนกัน เป็นแต่ผู้ฝึกหัดต่างกันเท่านั้น บางท่านกลัวหนักกลัวหนากลัวฉาน ตายแล้วจะไปเกิดเป็นพรหมลูกฟัก แต่หารู้ไม่ว่าฉานเป็นอย่างไร จิตอย่างไรมันจะไปเกิดเป็นพรหมลูกฟัก

ผู้ต้องการจะชำระจิตใจของตนให้สะอาดปราศจากกิเลสทั้งปวง จะต้องชำระ **จิต** นี้แหละ ไม่ต้องไปชำระที่ **ใจ** หรือ **เมื่อชำระที่ จิต** แล **ใจ** มันก็สะอาดไปเอง เพราะ **จิต** แลส่ายไป แลแสวงหากิเลสมาเศร้าหมองด้วยตนเอง **เมื่อชำระ จิต** ให้ใสสะอาดแล้วก็จะกลายมาเป็น **ใจ** ไปในตัว

นักปฏิบัติทั้งหลาย เมื่อปฏิบัติเข้าถึงจิตถึงใจแล้ว ถึงไม่ได้เรียนให้รู้ชื่อของกิเลสตัวนั้น ว่าชื่ออย่างนั้น ๆ แต่รู้ด้วยตนเองว่าทำอย่างนั้น **จิต** มันเศร้าหมองมากน้อยแค่ไหน คิดอย่างนั้น **จิต** มันเศร้าหมองมากน้อยแค่ไหน เมื่อเห็นโทษของมันแล้ว มันจะต้องหาอุบายชำระด้วยตนเอง มิใช่ไปรู้จักกิเลสทั้งหมดแล้วจึงชำระให้หมดสิ้นไป

เมื่อครั้งปฐมกาล พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ใหม่ ๆ พระพุทธเจ้า แลพระสาวกทั้งหลายออกประกาศพระศาสนา ท่านที่ได้บรรลุธรรมทั้งหลายส่วนมากก็ไม่ได้ศึกษาธรรมอะไรกันเท่าไรนัก เช่น พระสารีบุตร เป็นต้น ได้ฟังธรรมโดยย่อจากพระอัสสชิว่า “ธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุ พระพุทธเจ้าเทศนาให้ดับต้นเหตุ” เพียงเท่านี้ อุปติสสะ (คือพระสารีบุตร) ก็มีดวงตาเห็นธรรมแล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าเทศนาหลายครั้งหลายหนเข้า พระสาวกทั้งหลายจดจำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้าได้มากขึ้น

จึงมีการเล่าเรียนกันสืบต่อ ๆ กันไป พระพุทธศาสนาจึงแพร่หลายกว้างขวางมาโดยลำดับ

พระอานนท์ พระอนุชาผู้ติดตามพระพุทธเจ้า จดจำคำสอนของพระพุทธเจ้าได้แม่นยำ จนได้ฉายาว่าเป็นพหูสูตร ไม่มีใครเทียบเท่า เทศนาสั่งสอนลูกศิษย์ให้ได้สำเร็จมรรคผลนิพพานมาแล้วมาก ต่อมาก แต่ตัวท่านเองได้เพียงแค่พระโสดาบันขั้นต้นเท่านั้น ตอนพระพุทธเจ้านิพพานแล้ว พระสงฆ์อรหันตสาวกทั้งหลายพร้อมกันทำสังคายนา ในการนี้จะขาดพระอานนท์ไม่ได้ เพราะพระอานนท์เป็นพหูสูตร แต่ยังขัดข้องอยู่ที่พระอานนท์ยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ สงฆ์ทั้งหลายจึงเตือนพระอานนท์ว่า ให้เร่งทำความเพียรเข้า ฟุ่่งนี้แล้วพระสงฆ์ทั้งหลายจะได้ทำสังคายนา ในคืนวันนั้นท่านได้เร่งความเพียรตลอดคืน ธรรมที่ได้สดับมาแต่สำนักพระพุทธเจ้ามีเท่าใดนำมาพิจารณาคิดค้นจนหมดสิ้น ก็ไม่ได้บรรลุพระอรหันต์ จนอ่อนเพลีย จึงตัดสินใจว่า เอาเถอะไม่ได้บรรลุพระอรหันต์ก็แล้วเถิด แล้วล้มพระเศียรเอนกายลงนอน พระเศียรยังไม่ทันแตะพระเชณยเลย จิตก็รวมเข้าสู่มรรคสมังคี ปัญญา ก็ตัดสิ้นได้เด็ดขาดว่าบรรลุพระอรหันต์แล้ว

ผู้มีปัญญาพิจารณาคิดค้นเหตุผลในสิ่งนั้น ๆ แล้วปล่อยวาง ทำจิตให้เป็นกลางในสิ่งทั้งปวงได้ ย่อมจะเกิดความรู้ในธรรมนั้น ๆ ได้ไม่มากนักน้อย ดังท่านพระอานนท์เป็นต้น

กิจในพระพุทธศาสนานี้มี ๒ อย่าง ผู้บวชมาละกิจของฆราวาสแล้วจำเป็นต้องทำ คือ **สมถะ** (คือ **ฌาน แลสมาธิ**) **๑ วิปัสสนา ๑** ฌาน แลสมาธิ ได้อธิบายมามากแล้ว คราวนี้มาฟังเรื่องของ **วิปัสสนา** ต่อไป

ผู้เจริญฌาน แลสมาธิจนชำนาญชำนาญ จนทำจิตของตนให้อยู่ในบังคับตนได้ จะเข้าฌาน แลสมาธิเมื่อใดก็ได้ จะอยู่ได้นานเท่าใด จะพิจารณาฌานให้เป็นสมาธิก็ได้ จะพิจารณาสมาธิให้เป็นฌานก็ได้ จนกลายเป็นเครื่องเล่นของผู้ปฏิบัติไป การพิจารณาฌาน แลสมาธิให้ชำนาญนี้เป็นการฝึกหัดวิปัสสนาไปในตัว เพราะฌาน แลสมาธิก็พิจารณารูป-นามอันเดียวกันกับวิปัสสนา พิจารณาความแตกดับเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อย่างเดียวกัน แต่ฌาน แลสมาธิมีความรู้ขั้นต่ำพิจารณาไม่รอบคอบ เห็นเป็นส่วนน้อยแล้วก็รวมเสีย ไม่สามารถรู้ได้ทั่วถึงทั้งหมด ท่านจึงไม่เรียกว่าวิปัสสนา

เปรียบเทียบเหมือนมะม่วงสุกหวาน เบื้องต้นเป็นลูกมีรสขม โตขึ้นมาหน่อยมีรสฝาด โตขึ้นมาอีกมีรสเปรี้ยว โตขึ้นมาอีกมีรสมัน โตขึ้นมาจึงจะมีรสหวาน รสทั้งหมดตั้งต้นแต่รสขมจนกระทั่งรสหวาน มันจะเก็บเอามารวมไว้ในที่เดียว มะม่วงนั้นจึงจะได้ชื่อว่ามีรสดี นี้ก็ฉันนั้น เหมาะแล้วฌาน พระสังคาหะอาจารย์ท่านไม่เรียกว่าวิปัสสนา เพราะเป็นของเสื่อมได้

วิปัสสนานั้น ไม่ว่าจะพิจารณาคำปริกรรม หรือธรรมทั้งหลาย มี ธาตุ ๔ ชั้น ๕ आयตนะ เป็นต้น พิจารณาให้รู้แจ้งตามเป็นจริงของมันแล้วปล่อยวาง แล้วเข้าอยู่เป็นกลางวางเฉย เรียกว่า **วิปัสสนา วิปัสสนา** แปลว่ารู้แจ้ง เห็นจริงตามสภาพของมัน

วิปัสสนานี้พิจารณาจนชำนาญชำนาญ แก่กล้าจนเห็น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ แลธรรมารมณทั้งหลาย ทั้งภายนอก แลภายใน เห็นเป็น **อนิจจัง** ของไม่เที่ยงจรัสถาวรยั่งยืน เกิดมาแล้ว

ก็แปรปรวน ผลที่สุดก็ดับสูญหายไปตามสภาพของมัน สิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นรองรับเอาสิ่งที่ไม่เที่ยงนั้น จึงต้องทน **ทุกข์** ทรมานอยู่ตลอดเวลา

สิ่งทั้งปวงไม่ว่ารูปธรรม แลนามธรรม เกิดขึ้นมาแล้วย่อมเป็นไปตามสภาพของมัน ใครจะห้ามปรามอย่างไร ๆ ย่อมไม่อยู่ในอำนาจของใครทั้งหมด มีใช้ของไม่มี ของมีอยู่ แต่ห้ามมันไม่ได้ จึงเรียกว่า **อนัตตา**

ผู้เจริญวิปัสสนาทั้งหลาย เมื่ออายตนะภายในแลภายนอกมากระทบกันเข้า มีความรู้สึกเกิดขึ้น ย่อมพิจารณาเป็น **ไตรลักษณ์** อย่างนี้ทุกขณะ ไม่ว่าอริยาบถใด ๆ ทั้งหมด ถ้าพิจารณาจนชำนาญแล้ว มันจะเป็นไปโดยอัตโนมัติของมันเอง เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ช่องว่างอันจะเกิดกิเลสมีรากะ เป็นต้น มันจะเกิดขึ้นในจิตใจได้อย่างไร

ด้วยอำนาจผู้เจริญสมาธิ แลวิปัสสนาที่แหละ จนชำนาญแก่กล้าเพียงพอแล้ว จึงทำให้เกิด **มัคคสมังคี**

มัคคสมังคี มีใช้จิตที่รวมเข้าเป็นภวังค์อย่างฉาน แลมีใช้จิตที่รวมเข้าเป็นสมาธิอย่างสมาธิ แต่จะรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวเหมือนกัน ในเมื่อวิปัสสนาพิจารณาค้นคว้าเหตุผลภายนอกภายใน เห็นแจ่มแจ้งชัดเจนตามเป็นจริง ไม่เคลือบแคลงสงสัยแล้ว จิตก็รวมเอา **องค์มัคค์** ทั้ง ๘ (คือ คีล สมาธิ ปัญญา) เข้ามาไว้ในที่เดียว ให้เป็น **สัมมาทิฏฐิ** อันเดียว **ในขณะที่จิตเดียว** แล้วก็ถอนออกมานั้น แล้วก็เดินไปตามกามาพจรจิต แต่มีความรู้ทำอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้หลงไปตามกามารมณ์เช่นเมื่อก่อน **มัคคจิต** นี้ท่านแสดงไว้ว่าแต่ละมัคค์จะเกิดหนเดียว แล้วจะไม่เกิดอีกเด็ดขาด

ต่อนั้น ผู้ได้ **ปฐมมัคค์** แล้วก็เจริญวิปัสสนาตามที่ตนได้เจริญมาแล้วแต่เบื้องต้น วิปัสสนาจะรู้เห็นชัดแจ้งสักปานใดก็เห็นตามของเก่า ไม่ได้เชื่อว่าเป็นมัคคสมังคี เหมือนกับความฝัน ตื่นจากนอนแล้วเล่าความฝันได้ถูกต้อง แต่มีใช้ฝันฉะนั้น

หากมัคคสมังคีที่สูงขึ้นไปโดยลำดับจะเกิดขึ้น ก็ด้วยปัญญาอัน แก่กล้าเจริญมัคค์ให้คล่องแคล่วจนชำนาญ แล้วมันหากเกิดเองของมันต่างหาก ใครจะแต่งเอาไม่ได้ แต่ละภูมิพระอาริยมรรคจะเป็นเครื่องตัดสินชี้ขาดว่าได้ขึ้นนั้น ๆ แต่จะรู้จักด้วยตนเองเท่านั้น คนอื่นจะรู้ด้วยไม่ได้ จะรู้ก็ต่อเมื่อถึงมรรคนั้น ๆ แล้วเท่านั้น การจะรู้ด้วยอภิปัญญา หรือผู้มีภูมิสูงกว่า หรือด้วยการสังเกตก็ได้ แต่ข้อสุดท้ายนี้ไม่แน่เหมือนกัน

นักปฏิบัติทั้งหลายไม่ว่าจะเรียนมากหรือน้อย หรือเรียนเฉพาะกรรมฐานที่ตนจะต้องพิจารณาก็ตาม เมื่อลงมือปฏิบัติแล้วจะต้องทอดทิ้งสิ่งทั้งปวงหมด พงษ์พิจารณาแต่เฉพาะกรรมฐานที่ตนพิจารณาอยู่นั้นเฉพาะอย่างเดียว จึงจะรวมลงเป็นเอกัคคตารมณ์ได้ จะเรียนมาก หรือเรียนเอาแต่เฉพาะกรรมฐานที่ตนพิจารณาอยู่นั้นก็ตาม ก็เพื่อทำจิตให้เป็นสมาธิเอกัคคตารมณ์อันเดียว ดังท่านที่เจริญวิปัสสนา ถึงแม้จิตจะเสล่สายตามสภาพวิสัยของมัน ซึ่งบุคคลยังมีชีวิตอยู่ แต่ก็รู้เท่าทันเห็นตามพระไตรลักษณ์ ไม่หลงไหลตามมัน

อารมณ์ที่พบผ่านมาก็ไม่ว่าจะเป็นตา หู จมูก ลิ้น กาย แล ใจก็ตาม ล้วนแล้วแต่เป็นอุปสรรคของการทำสมาธิ ทั้งนั้น ตกลงว่าอายตนะ ที่เราได้มาในตัวของเรานี้เป็นภัยแก่การทำสมาธิ

ของเราทั้งนั้น ผู้พิจารณาเห็นโทษดังนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในอารมณ์นั้น ๆ เห็นจิตที่สงบจากอารมณ์นั้น แล้วจิตจะรวมเข้าเป็นเอกัคคตารมณ์สงบนิ่งเฉยอยู่คนเดียว เมื่อจิตถอนออกมาแล้วก็จะวิ่งตามวิสัยของมันเป็นอีก แล้วเห็นโทษของมัน สละถอนออกจากอารมณ์นั้นอีก ทำจิตให้เข้าสู่เอกัคคตาอีก ทำอย่างนี้จนจิตคล่องแคล่วชำนาญ จนเห็นว่าอารมณ์ทั้งปวงสักแต่ว่าอารมณ์ เกิดขึ้นมาแล้วก็ดับไปตามสภาพของมัน จิตก็อยู่พอจิตต่างหาก **จิตไม่ใช่อารมณ์ อารมณ์ไม่ใช่จิต แต่อาศัยจิตเข้าไปยึดเอาอารมณ์จึงเกิด** เมื่อขาดตอนกันอย่างนี้ จิตก็จะอยู่วิเวกคนเดียว กลายเป็น **ใจ** ขึ้นมาทันที

ความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ถ้าพูดว่าลึกลับกว้าง ก็ลึกลับกว้าง เพราะผู้นั้นทำตนไม่ให้เข้าถึง **ใจ** เมื่อจะพูดก็พูดแค่อาการของใจ (คือจิต) **จิต** คิดนึกปรุงแต่งอย่างไร ก็พูดไปตามอาการอย่างนั้น แต่จับตัว **ใจ** (คือผู้เป็นกลางนิ่งเฉย) ไม่ได้ อุปมาเหมือนกับคนตามรอยโค ตามไปเถิด ตามไปวันค้ำ คื่นรุ่ง เมื่อยังไม่เห็นตัวของมันแลจับตัวมันยังไม่ได้ ก็ตามอยู่นั้นแหละ ถ้าตามไปถึงตัวมันแลจับตัวมันได้แล้ว ไม่ต้องไปเกาะรอยมันอีก

ธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน ที่ว่าลึกลับซึ่งแลกว้างขวางนั้น เพราะเราไม่ทำ **จิต** ให้เข้าถึง **ใจ** ตามแต่อาการของใจ (คือจิต) จึงไม่มีที่สิ้นสุดได้ ดังท่านแสดงไว้ในพระอภิธรรมว่า จิตเป็นกามาพจร จิตเป็นรูปาพจร จิตเป็นอรูปาพจร แลจิตเป็นโลกุตระ มีเท่านั้นดวง เท่านั้นดวง ท่านจำแนกแจกอาการของจิตไว้เป็นอนุกรมประการ เพื่อให้รู้แลเข้าใจว่า อาการของจิตมันเป็นอาการอย่างนั้น ๆ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติไม่หลงตามอาการของมันต่างหาก แต่ผู้ท่องบ่นจดจำได้แล้ว เลยไปติดอยู่เพียงแค่นั้น จึงไม่เข้าถึงตัว **ใจ** สักที มันก็เลยเป็นของลึกลับซึ่งแลกว้างขวาง เรียนเท่าไรก็ไม่รู้จักจบจักสิ้นสักที

ดูเหมือนพระพุทธเจ้าจะสอนพวกเราว่า “เราได้เคยตามรอยโคมาแล้วนับเป็นอนุชาติ ถึงแม้ในชาติปัจจุบันเราได้เกิดมาเป็นลัทธิชัตถะ เราก็จักตามอยู่ถึง ๖ ปีจึงได้พบตัวโค (คือใจ)”

ถ้าจะพูดว่าแคบก็แคบ แคบในที่นี้มิได้หมายความว่าที่มันไม่มี เลขของมันไม่มี ของกว้าง ๆ นั้นแหละ จับแต่หัวใจของมัน หรือข้อสำคัญของมัน จึงเรียกว่าแคบ เช่น จิตของคนเรามันคิดวุ่นวายไปตามอารมณ์ของคน แลของตัวเอง ไม่รู้จักหยุดจักยังสักที เรียกว่ากว้าง ผู้มาเห็นโทษของจิตว่าวุ่นวายส่งสาย มันเป็นทุกข์ แล้วมาพิจารณาเรื่องอารมณ์มันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เรื่องของจิตผู้คิดนึกไปตามอารมณ์มันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แล้วเรามาแยกออกจากกันเสีย เอาอารมณ์ออกไปไว้ส่วนหนึ่ง เอาจิตออกไปไว้ส่วนหนึ่ง เมื่อเอาจิตแยกออกไปจากอารมณ์แล้ว จิตก็จะอยู่คนเดียวแล้วมาเป็นใจ อารมณ์ก็หายสูญไปโดยไม่รู้ตัว

คราวนี้จะเห็นได้ชัดเลยทีเดียวว่า สรรพกิเลสทั้งปวงและโทษทุกข์ ทั้งหลายที่มนุษย์คนเราพากันได้เสวยอยู่นี้ ล้วนแต่จิตผู้เดียวเป็นผู้หามาใส่ ถ้าจิตไม่ไปหามาใส่แล้ว จิตก็จะกลายเป็นใจ ไม่มีอะไรเกี่ยวข้อง อยู่เป็นสุขโดยส่วนเดียว

เหมือนต้นกล้วยไม่มีแก่น แกะกาบไป ๆ ผลที่สุดเลยหาแก่นไม่ได้ มีแต่กาบอย่างเดียว **ผู้ภาวนาทั้งหลายล้วนแต่แกะกาบหาแก่นแท้ของธรรมทั้งนั้น ผู้หาแก่นของธรรมแต่แกะกาบไม่หมดจึงไม่เห็นธรรม**

ผู้ภาวนายังไม่ถึงจิตถึงใจพากันกลัวนักกลัวหนาว่า เมื่อจิตเข้าถึงใจแล้วจะไม่ทำให้เกิดความ

รู้อะไรต่าง ๆ เมื่อไม่เกิดความรู้ความลึ้นทุกขันธ์มันจะมีมาแต่ไหน มันก็โง่เท่านั้นเอง แม้พระผู้ใหญ่ว่าท่านก็พูดกับผู้เขียนเองเช่นนี้เหมือนกัน ผู้เขียนเคยได้อธิบายแล้วว่า จิตเป็นผู้ส่งสายอาหารมณฑลต่าง ๆ มาครอบงำจิต เมื่อจิตเห็นโทษของอาหารมณฑลนั้น ๆ แล้ว จิตสละอาหารมณฑลนั้นเสียแล้วเข้ามารวมเป็นหนึ่ง เลยกลายเป็นใจ มีไซ้เข้ามาอยู่เป็นใจเลยโดยมิได้ตรีกตรองพิจารณาให้รอบคอบ เรียกว่าพิจารณาเหตุผลทุกแง่ทุกมุมจนถึงพระไตรลักษณ์ ไม่มีที่ไปแล้วจึงเข้าถึงใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ จะเรียกว่าไม่มีปัญญาได้อย่างไร ก็มีปัญญาตามขั้นตามภูมิของตนนั่นเอง

ตั้งได้อธิบายมาแล้วว่า **จิตเป็นเหตุให้เกิดกิเลส ถ้าไม่มีจิตกิเลสมันจะมีมาแต่ไหน ทั้งเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ถ้าหาจิตไม่ได้แล้วจะไปคิดปรุงแต่งหาปัญญามาที่ไหน** เป็นเหตุให้เกิดกิเลส เพราะจิตส่งสายไม่เข้าถึงใจ “คือความเป็นกลาง” เป็นเหตุให้เกิดปัญญา เพราะจิตส่งสายไปในที่ต่าง ๆ แล้วรวมเข้ามาลงในพระไตรลักษณ์ แล้วหยุดนิ่งเฉยรู้ตัวอยู่ว่านิ่งเฉย **เข้าถึงใจ**

เหมือนกับตัวไหม เขาเลี้ยงด้วยหม่อน โตขึ้นโดยลำดับจนกลายเป็นมด กัดแล้วชักใยหุ้มตัวมันเอง เขาเรียกว่าดักแด้ กัดเข้าแล้วเจาะรังออกมา เขาเรียกว่าแมลงบี๊ ออกไข่ตั้งเยอะเยอะนับเป็นหมื่น ๆ แสน ๆ ตัว ฉันทิด จิตก็ฉันทิด เมื่อมันรวมตัวเข้าเป็นใจแล้ว จะไม่มีอาการอะไรทั้งหมด เมื่อมันออกจากใจมาแล้ว มันจะมีอาการมากมายเหลือจะประมาณ (แต่ท่านผู้รู้ทั้งหลายท่านจะไม่ยอมให้มันออกไปเที่ยวเกิดอีก ประหารในที่เดียวเลย)

สรรพกิเลสของมนุษย์ผู้ไม่ได้ทำสมาธิภาวนา จิตยังวุ่นอยู่ในอาหารมณฑลต่าง ๆ ก็เหมือนกับลูกแมลงบี๊ที่เกิดจากแม่ตัวเดียว มีลูกนับเป็นหมื่น ๆ แสน ๆ ตัวฉะนั้น

สรุปแล้ว กิเลสทั้งหลายของมนุษย์เรานี้เกิดจากจิตแต่ผู้เดียว เมื่อ สัมปยุตต์ไปด้วยอายตนะทั้ง ๑๒ คือ ภายนอก ๖ มีรูป เสียง เป็นต้น อายตนะภายใน ๖ มีตา หู เป็นต้น กระทบกันแล้วก็เกิดผัสสะขึ้นมา แล้วก็แผ่ออกเป็นลูกหลาน ลูกหลานไปทั่วทั้งโลก ให้เกิดความยินดียินร้าย ความรักความชังเกลียด โกรธ แล้วประหัตประหารฆ่าฟันซึ่งกันและกัน ทำให้โลกนี้วุ่นวายไปหมด

เมื่อรู้เช่นนี้ นักปฏิบัติทั้งหลายควรระวังสังวรอย่าให้จิตไปสัมปยุตต์ด้วยอายตนะทั้ง ๑๒ เหล่านั้น ทำใจให้เป็นกลางวางเฉยอยู่คนเดียว ถึงแม้จิตจะใช้อายตนะทั้งหลายเป็นเครื่องเที่ยว ก็ให้ระวังใจไว้ อย่าให้หลงตามจิต

เมื่อใจไม่หลงตามจิต เพราะใจรู้เท่าเข้าใจอาการของจิต ว่าจิตเป็นผู้นำอาหารมาให้ปรุงแต่ง วุ่นวาย ใจก็จะอยู่คนเดียวตามธรรมชาติของใจ เมื่อใจเป็นธรรมชาติของมันแล้ว จิตจะปรุงจะแต่งก็เข้าถึงใจ เพราะใจไม่มีอาการไปแลอาการมา ไม่มีนอกแลใน ไม่มีความยินดียินร้าย ปล่อยวางเฉยในสิ่งทั้งปวงแล้วจิตก็จะขวยเขินไปเอง

นักปฏิบัติเมื่อเห็นชัดตามเป็นจริงตั้งได้อธิบายมานี้แล้ว จะเห็นสิ่งทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมแลนามธรรมทั้งหลาย เห็นเป็นแต่สักว่า **สภาวะธรรม** เท่านั้น เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยหมดเหตุปัจจัยแล้วก็ดับไปเท่านั้น ไม่มีอะไรจะเป็นจริงเป็นจังเลย แล้วแผ่นดินคือกายผืนแผ่นดินเล็ก ๆ อันนี้ กว้างศอก ยาววา หนาคืบ ก็บรรจุกุศลไปด้วยธรรมทั้งหมด ตามองออกไปเห็นรูป ก็จะเห็นเป็น

สักแต่รูปธรรมเท่านั้น ไม่เห็นเป็นอย่างอื่น หูได้ฟังเสียง ก็ให้เห็นเป็นสักแต่ว่าเป็นธรรมเท่านั้น จะไม่
เป็นอย่างอื่น จมูกถูกกลิ่น ลิ้นถูกรส กายถูกสัมผัส ใจมีอารมณ์เกิดขึ้น ก็สักแต่ว่าเป็นธรรมเท่านั้น
มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หรืออะไรทั้งสิ้น

คนไทยทั่วประเทศ เมื่อได้แผ่นดินคนละผืนอันเล็ก ๆ กว้างศอก ยาววา หนาคืบ อันนี้แล้ว
ตั้งใจรักษาแผ่นดินอันนี้ให้เป็นธรรม เมื่อต่างคนต่างรักษาแผ่นดินของตนให้เป็นธรรมแล้ว
ประเทศไทยก็จะกลายเป็นแผ่นดินธรรมไปทั้งหมด คราวนี้ใครจะมาเป็นนายกรัฐมนตรีก็จะสบาย
ไม่ต้องลำบาก.



